
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Cabanes Herrera, Sara; Morón, Mar, dir. Les identitats trans en la comunitat educativa. 2016. 105 pag. (896 Grau en Educació Primària 1140 Grau en Educació Primària)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/171348>

under the terms of the license

LES IDENTITATS TRANS EN LA COMUNITAT EDUCATIVA

Sara Cabanes Herrera

Tutora: Mar Morón Velasco

Departament de Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal

Facultat de Ciències de l'Educació

GRAU EN EDUCACIÓ PRIMÀRIA

Agraïments

A tu, **César**, per ser la persona qui ha inspirat tot aquest projecte. Que formis part de la meua vida ha fet possible comprendre i acompanyar-te en tot aquest procés de trànsit.

Sempre he pensat que tot allò que hom treballa ho defensa de la manera més propera, comprensible i real si ho fa des del cor. Així, comptar amb la teua experiència ho ha fet possible, ja que jo no pretenia crear aquest treball únicament com si es tractés d'observar una realitat des de fora. Ans al contrari, fer l'exercici d'empatia el major possible ha estat l'essencial per a poder donar-li sentit i formar-ne part.

Gràcies per a ser un exemple a seguir, per acompanyar-me i per encoratjar-me a seguir amb aquest somni de canvi.

Fernando, sens dubte, si no hagués estat per tu, gairebé segur que no hagués tingut l'oportunitat de donar-li vida a aquest treball.

Bastant desanimada per haver d'escollir temàtiques totalment alienes a la que realment jo volia defensar, t'ho vaig fer saber. De sobte, però, em vas fer saber que ho havies comunicat a la que podia ser la meua futura tutora de TFG. Per la meua sorpresa, aquesta estava entusiasmada amb el tema i disposada a defensar-ho. Així doncs, tot va començar aquí. Gràcies per no deixar de creure en mi, d'apreciar i valorar les meues idees i, en definitiva, contribuir a que a dia d'avui, estigui escrivint aquestes paraules.

Agraïments també a **Maria Cors** (Regidoria LGTBIQ de l'Ajuntament de Terrassa) i **Gemma Garcia** (Cap del servei LGTBIQ de Terrassa) pel seu interès, acollida, suport i encoratjament envers el meu projecte. Des del primer contacte que vàreu mostrar molta receptivitat i, després de la nostra trobada (i posteriorment) he pogut conèixer i descobrir molta informació indispensable que només ha estat possible de tenir a l'abast des de l'ens d'un servei com el vostre. Gràcies per creure en mi.

Per últim, i no menys important... Gràcies **Mar**. La teua acollida i decisió de seguir amb la meua proposta sense posar-ne dubte ha estat encoratjadora.

Abans de que m'assignessin la teua tutoria, ja va iniciar aquest procés d'acompanyament i, puc assegurar-te que ha resultat un dels majors aprenentatges que he tingut al llarg de la meua formació.

Durant aquest camí has estat disponible en tot moment, has estat una guia magnífica i, el que per a mi és el més significatiu, has cregut i defensat el meu treball com si fóssim una. La teua tempra i acompanyament per aquesta alumna tan patidora ha estat la panacea durant aquest temps.

Resum

Aquest treball és producte d'una gran motivació i sensibilització envers la diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere. Concretament, fent un especial èmfasi en la transsexualitat infantil.

Com a futura mestra, m'he proposat documentar-me el major possible al respecte fent tota una recerca teòrica envers la història, jurisdicció i educació. Així, un cop coneguda tota aquesta informació i a partir d'aquesta, m'he marcat com a principals objectius crear un protocol d'actuació educativa envers aquesta diversitat, per tal que se'n pugui fer difusió a les escoles de Catalunya i esdevingui un recurs per a reconstruir centres tolerants, respectuosos i que facin visibles totes les realitats i experiències en relació a les identitats de gènere i orientacions sexuals de la seva comunitat.

Alhora, com a resultat de tant de temps d'investigació, tota aquella bibliografia i materials didàctics, informatius, audiovisuals (entre d'altres) han pres forma com a compendi de recursos, el qual es pot trobar a l'annex del protocol. D'aquesta manera, les escoles disposaran de la informació necessària i les indicacions d'on poder trobar-ne més.

Tot, ha estat motivat amb l'objectiu de trencar amb els estereotips i rols de gènere normatius, per fer possible una mirada àmplia envers la diversitat.

Aquests resultats de la investigació, però, han estat possibles gràcies a la participació de tot un conjunt de centres educatius, persones trans i institucions que han participat en l'estudi de cas realitzat, per tal de donar a aquest treball, el major caire de realitat possible.

Paraules clau: *Gènere, Transsexualitat, Transsexualitat infantil, Educació.*

Índex

Introducció.....	4
PRIMERA PART. MARC TEÒRIC.....	6
1. Transsexual, Transsexualitat, Trans	
1.1 Concepte.....	6
1.2 Jurisdicció.....	17
1.3 L'Educació: diagnosi de l'estat actual.....	19
SEGONA PART. MARC EMPÍRIC.....	25
2. Hipòtesi i preguntes de recerca.....	25
3. Objectius de la recerca i estudi.....	26
4. Metodologia.....	27
4.1. Context.....	27
4.2. Selecció de la mostra.....	27
4.3. Instruments per a la recollida de la informació.....	28
4.4. Anàlisi dels resultats.....	29
TERCERA PART: RESULTATS I CONCLUSIONS.....	33
5. Discussió dels resultats.....	33
6. Conclusions i futures línies d'estudi.....	41
Bibliografia.....	48
Annex.....	51

Introducció

“Todos nacemos originales y morimos copias.”

- Carl Jung

Vivim en una societat totalment adoctrinadora, en la qual, s'ha lluitat (i es continua lluitant) per a les llibertats individuals i els drets humans de les persones.

Aquesta s'ha construït culturalment a través de la concepció antropològica dualista i el binarisme, esdevenint un espai social en el qual només són considerables o el blanc o el negre, sense tenir en compte tota l'àmplia gamma de grisos que hi ha entremig.

Tota aquesta variabilitat és el que coneixem avui dia com a diversitat, i és precisament el que s'ha qüestionat, estigmatitzat i jutjat al llarg de la història a través de considerar allò homogeni com a correcte i únic.

Per aquest motiu, he triat la cita que encapçala aquesta pàgina, perquè crec que des del moment que naixem, en funció de l'educació i la pressió social que rebem, la personalitat de l'individu és vulnerada per aquestes.

Des del moment que els meus ulls i el meu cor van començar a ser conscients d'aquesta diversitat que en un inici no coneixia, em vaig proposar que en un futur quan fos mestra actuaria perquè cada infant que acompanyés, fos lliure de construir la seva identitat i, ahora, respectés també la dels altres.

Concretament, entre aquesta diversitat focalitzo la meva investigació teòrica i empírica, en primer lloc, envers la identitat de gènere i les identitats trans, és a dir, aquelles identitats de gènere que trenquen els patrons de rol de gènere home-dona, com bé l'hem entès fins ara a la nostra societat occidental . Ambdues idees seran tractades com a concepte, acompanyades d'un recull d'altres idees i referents teòrics que l'engloben.

En segon lloc, com a realitat jurídica, ja que prèviament a comprendre quina és l'escolar, cal conèixer què dictamina el nostre Estat a nivell normatiu i que per tant, aquestes decisions preses afecten a la resta d'agents i sistemes de l'entorn.

En tercer lloc, com a realitat escolar, a través de la recerca d'informació i contacte amb centres educatius en relació a quines mesures i iniciatives estan en actiu (o no). Especialment, accions dirigides a l'acompanyament dels infants trans i llurs famílies, com també per considerar aquesta diversitat d'identitat de gènere com a qüestió

important a incloure en els programes educatius del centre, i dirigits a tota la comunitat.

Com bé la meva futura tasca serà la de mestra, és per aquest motiu que em dedico amb més detall en aquest àmbit amb iniciatives fora del nostre Estat, perquè trobo enriquidor aportar referents d'altres regions del món per tal de mostrar com són les seves accions i com ens poden ajudar a millorar i constituir les nostres.

És per aquest motiu que dos dels objectius més rellevants de la meva investigació, són els següents: Per una banda, comprovar, a partir d'un estudi de cas, si realment els centres educatius disposen de la informació necessària envers la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere, com també de pautes d'actuació i, alhora, si aquestes han estat facilitades per entitats o institucions, basades en aquestes o bé elaborades pel mateix centre. Per l'altra, com a resposta dels resultats obtinguts al respecte, m'he proposat construir un protocol d'actuació per a les escoles de Catalunya, en relació al tractament de la diversitat d'identitats de gènere, amb la informació i procediments necessaris. Cal tenir present, però, que malgrat m'hagi centrat en l'àmbit de l'educació formal, és quelcom totalment aplicable i necessari també en la no formal i informal.

Per últim, realitzo també una anàlisi com a realitat personal, de tal manera que com a instrument de recerca, he entrevistat a una persona trans¹ per conèixer i comprendre quina va ser la seva experiència al llarg de l'escolarització. A més, també he realitzat una recerca informativa i de documentació a partir de l'Associació de famílies de menors transsexuals Chrysallis, i d'altres associacions i documentacions (llibres, revistes i pàgines web) amb l'objectiu de construir una plataforma amb recursos sobre el tema (la qual es trobarà a la bibliografia, en l'apartat "per saber-ne més").

Tota aquesta selecció esmentada anteriorment (tot tenint en compte la seva anàlisi, discussió i conclusions) m'agradaria que resultés una aportació i un recurs més per ajudar a la comunitat educativa a reconstruir la nostra societat perquè sigui plural, respectuosa i tolerant, i que també esdevingui una eina més de visibilitat.

Visibilitat d'allò que és real, que es tracta de ser divers i diferent. I, la diferència és quelcom que s'ha de jutjar o condemnar? No. La diferència és riquesa i això ens fa aprendre els uns dels altres.

"Només s'hi veu bé amb el cor. L'essencial és invisible als ulls."

- El Petit Príncep, d'Antoine de Saint - Exupéry

¹ Respecte aquest terme, utilitzo un llenguatge proper i aclaridor sense cap intenció d'ofendre a ningú i que no impliqui cap mena d'etiquetatge. Es tracta d'una diferència més, com succeeix amb qualsevol altra de les nostres vides, quelcom que considero enriquidor socialment. Ser diferent és positiu, és trobar-se a un mateix.

PRIMERA PART. MARC TEÒRIC

1. Transsexual, Transsexualitat, Trans

1.1 Concepte

Platero² (2014) mostra al glossari de la seva obra la següent definició de persona transsexual, de Stryker (2008):

En la actualidad se usa para referirse a aquellas personas que se alejan del género que se les asignó al nacer. Son personas que cruzan las fronteras que son construidas por su cultura para definir los patrones lo que es apropiado para los hombres o para las mujeres. Algunas se alejan del género que se les asignó al nacer porque tienen un fuerte sentimiento de pertenencia a otro género, que será un género en el que creen que vivirán una vida mejor o más auténtica. Otras desean situarse en otro lugar, un espacio que aún no está claramente definido o que no está señalado como perteneciente a un género en concreto, un lugar fronterizo a menudo cuestionado por una sociedad como la actual, que necesita clasificar rápidamente a todas las personas. Algunas simplemente sienten la necesidad de romper con las expectativas convencionales que están ligadas al género, y que se les ha impuesto en el mismo comienzo de sus vidas. En su conjunto, la transexualidad se define mucho más como un impulso que sienten las personas a alejarse de una norma socialmente impuesta que implica un punto de partida no elegido, mucho más que definirse por tener que tomar una trayectoria o por tener una transición determinadas.

Stryker, 2008, cit. a Platero, 2014: 409

Per tant, es tracta d'un concepte que engloba diferents opcions de com les persones senten el seu gènere, la seva identitat de gènere, traspassant les distàncies i patrons que s'han construït culturalment al respecte i trencant la normativa que s'ha imposat. Més endavant es profunditzarà el concepte de gènere per poder enriquir aquestes idees. Una altra perspectiva d'aquest concepte és la provinent d'algunes declaracions de la persona trans quan se'l va entrevistar. Així, cito els següents fragments que són de caire personal:

*[...] un rechazo a la identidad femenina.
[...] me di cuenta de que mi verdadera identidad entraba en conflicto con la identidad que tenía asignada al nacer.
Ya que en el colegio intentan reforzarte tu supuesta identidad, diciéndote: los niños hacen esto, las niñas hacen lo otro. En definitiva, es cuando empiezan a inculcarte cómo funciona la sociedad.
[...] dejarme a mí mismo elegir cómo quería comportarme, etc. Por tanto, no fue hasta los 15 años cuando hablé con mi madre para decirle que yo era un chico, que tenía un hijo.*

Entrevista Jove trans, Annex II: 66

² Lucas Platero Méndez: llicenciat en Psicologia, Màster en Avaluació de Polítiques Públiques i Doctor en Sociologia i Ciències Polítiques. Es dedica tant a la docència com també a la investigació i activisme pels drets LGTBQ (lesbianes, gais, transsexuals, bisexuals i queer). A més, des de l'any 2003 està involucrat en els projectes europeus MAGEEQ i QUING, destinats a la investigació sobre la sexualitat i interseccionalitat en polítiques públiques.

Així, es torna a parlar d'identitat, de l'assignació que fa la societat envers la identitat de gènere, de quina ha de ser la seva expressió (és a dir, el rol que cal adoptar en funció de si ets home o dona).

Aquestes paraules també es corresponen amb la definició de transsexualitat que proposa l'Associació de famílies de menors transsexuals Chrysallis:

Diferencia entre el sexo asignado a la persona por otros al nacer, en atención a la combinación estadísticamente más frecuente entre identidad y anatomía genital, y la identidad sexual o de género que la persona siente y manifiesta.

Transexualidad, a Información (Glosario), de chrysallis.org.es

Abans, però, per tancar amb el concepte de transsexualitat afegeixo com Paul B. Preciado³ defineix la transsexualitat en el següent article:

La transexualidad es un francotirador silencioso que pega un tiro al pecho de los niños⁴ plantados ante un espejo o que cuentan sus pasos camino a la escuela. [...] La transexualidad es un francotirador ciego como la risa, brillante como el amor, tan tierno y tolerante como lo son los perros. [...] Para aquellos que tienen el coraje de mirar la herida de frente, la bala deviene la llave de un mundo que jamás habían visto antes. Las cortinas se abren, la matriz se descompone. Pero entre aquellos que llevan la bala en el pecho, algunos optan por vivir como si no sintieran nada. Otros compensan el peso de la bala haciendo enormes gestos de Don Juan o de princesa. Lxs médicxs y las Iglesias prometen extirpar la bala. [...] Uno puede enterrarla más profundamente en su pecho, pero jamás la puede extirpar. Tu bala es un ángel de la guarda: siempre estará a tu lado.

Paul B. Preciado a *Homosexualidad, transexualidad: estamos por todas partes*, (2014) Publicat a *Libération*. Text traduït compartit del bloc *Artilleria inmanente* (2014)

Fent ús de la metàfora, Preciado ens dóna la seva perspectiva sobre la transsexualitat. La descriu com un tret, com una bala que acaba formant part de l'ens de l'individu, però sense fer-ne ús negativitzadora, ans al contrari. La reflecteix com a quelcom humà, positiu. En el cas que sigui acceptada i valorada per la persona qui la viu, fa possible que la seva mirada envers el món canviï, que esdevingui “una clau”, de tal manera que s'interpreta com una oportunitat. També mostra, però, que aquesta bala, veu, o identitat (si s'extrapola al vocabulari emprat en les definicions anteriors), pot ser anul·lada o bé que l'elecció personal sigui respondre a rols de gènere tancats (“enormes gestos de Don Juan” corresponent al gènere maculí, “o de princesa” corresponent al femení). Finalment, fa un tancament aclarint que, independentment de la decisió que hom prengui envers la transsexualitat (la bala), formarà part de si, serà

³ Paul B. Preciado: Filòsof i feminista. És un dels principals referents al nostre estat envers la Teoria Queer i la filosofia del gènere.

⁴ La lletra “x” és emprada per no atorgar cap categoria segregada del concepte de gènere (ser home o ser dona).

la seva companya. Es tracta, doncs, d'una visió personal sobre el concepte, com s'ha donat amb el cas del testimoni trans, però tenint en compte l'especialització i estudis que formen part de Preciado, a part de la pròpia experiència.

Retornant a Platero (2014) també defineix el concepte trans, i ho fa de la següent manera:

Aquellas personas que no se sienten a gusto en el sexo asignado en el nacimiento [...] cuya expresión o identidad de género difiere en las etiquetas sociales tal y como las hemos construido en nuestra sociedad actual, bajo los significantes de mujer y hombre".

Platero, 2014: 68

Així, una persona trans pot tenir aspecte femení o masculí i també pot ser ambigu i no entrar en aquesta dicotomia categòrica, i, sobretot, decidir per si mateix/a la pròpia identitat i característiques, trencant els rols de gènere (home i dona).

D'aquesta manera, en aquestes definicions apareixen aspectes molt importants com són el gènere o el binomi home-dona, entre d'altres. Tot seguit, aniran essent desglossats.

Si comencem amb el primer, segons Coll-Planas (2013)⁵, cal diferir entre els conceptes sexe i gènere. En aquesta obra, planteja ambdós conceptes com a construccions, amb influències de la teoria "queer" (la qual serà exposada més endavant).

Concretament, s'entén per sexe allò que ens diferencia entre mascles o femelles, tenint en compte les característiques biològiques del nostre cos. En canvi, el gènere fa referència al identificar-se com a home o dona i mostrar els respectius comportaments. No obstant, Coll-Planas (2013) explica que aquesta segona definició no és tan simple com es mostra, ja que la construcció del gènere és un fet més complex del què tenim entès.

Platero (2014) exposa que autores com Judith Butler⁶ es posicionen envers que "seria molt simplista pensar que la categoria sexe es correspon amb la naturalesa o la biologia mentre que el gènere estaria situat en la cultura" (2007: 28). El seu argument consisteix en què el concepte de sexe és creat a la societat i no al marge d'aquesta. Així, la cultura acaba actuant per atorgar significats específics als fets de ser home o dona, a allò masculí i femení. Per tant, si es fa referència a sexe com a aquella

⁵Coll-Planas és doctor en sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona i professor a la Universitat de Vic. Actualment, dirigeix en aquesta el Centre d'Estudis Interdisciplinars de Gènere.

⁶Judith Butler, pensadora i feminista, professora del Departament de retòrica i literatura comparada de la Universitat de Berkeley (Califòrnia).

herència genètica que ens conforma i ens difereix, per exemple, entre homes i dones, tot diferenciant el que és el genotip (informació genètica que tenim) i el fenotip (com es manifesten determinats trets i d'altres no).

Així, Platero (2014) planteja que actualment aquesta perspectiva sobre el gènere està en debat perquè no és possible afirmar que el sexe existeixi separat o de manera prèvia a la cultura.

Prosseguint amb Coll-Planas (2013), en relació a la construcció del gènere ens trobem amb dos posicionaments per explicar aquest fet: que el gènere està determinat per fets biològics i, per tant, el sexe defineix el gènere (determinisme biològic) i, per la contra, l'anomenada construcció social del gènere. Aquesta defensa com la cultura i la societat defineixen el gènere i “ens construeix com a homes o com a dones” (Coll-Planas, 2013: 25).

Envers el primer corrent, es justifica que la diferenciació entre home i dona és quelcom natural degut a les particularitats dels respectius cervells. A més, també es reforça aquesta distinció amb què el sistema hormonal ens fa comportar-nos de manera diferent. Per tant, es defensa que el sexe biològic⁷ determina el gènere. A més, segons Coll-Planas (2013: 20) “el discurs biològic també ha estat criticat perquè justifica i considera immutables les diferències i desigualtats entre homes i dones”.

També afegeix que aquesta construcció del gènere i les seves diferències no es dona de la mateixa manera en tot el món. Posa exemples de cultures indígenes que parlen d'un tercer gènere, en el qual s'hi inclouen aquelles persones que mostren característiques tant femenines com masculines i, també aquelles que no es classifiquen ni com a home ni com a dona. Un altre exemple es trobaria a la Índia. Es diu que hi ha més de cinc milions de *hijra*, persones amb cos d'home que vesteixen amb roba femenina, però que ni s'identifiquen com a dones ni com a homes.

Aquest fet es pot relacionar amb el debat sobre el concepte de sexe plantejat per Platero (2014), ja que també explica que en diferents cultures del món no hi ha considerades únicament dues opcions de sexe. En canvi, però, a l'occident es categoritza en base als binomis home-dona.

⁷ Sexe biològic: característiques biològiques, les quals prenen significat a partir del contacte amb la cultura. Es parteix de la pressuposició de què tothom té cos de mascle o femella - Coll-Planas, G. i Vidal, M. (2013). Dibuixant el gènere.

Aquests exemples i d'altres que podem trobar en investigacions similars demostren que la construcció del gènere i el sexe no és quelcom uniforme ni universal i que tampoc responen al binomi esmentat anteriorment.

Platero (2014: 99) explica que en molts d'altres indrets del món com poden ser Xina, Brasil, Mèxic o la Índia (com bé s'ha esmentat aquest darrer amb anterioritat) també hi ha experiències amb identitats que trenquen la normativa del gènere, que es podrien assemblar a la transsexualitat coneguda a occident i que s'anomenen d'altres maneres. Apunta que normalment, es tracta de mirades positives i respectuoses que plantegen aquestes ruptures dels rols de gènere evitant la mirada negativa, problemàtica o patologitzadora⁸.

En referència a l'altra postura ideològica (la construcció social del gènere) aquesta difereix totalment amb l'anterior, ja que enlloc de què la biologia determini el gènere de l'individu, fa focus en la definició de gènere com a "mecanisme cultural" (Coll-Planas, 2013: 25) i, per tant, el ser home o dona "es configura" mitjançant el "contacte amb l'entorn cultural" (2013: 26). L'autor explica que, sobretot, al llarg de la infància va prenent forma allò que ens identifica i els propis desitjos. Així, considera que la identitat de gènere prové de l'esmentada construcció social i "es tradueix com una sensació íntima de ser dones o homes" (2013: 27).

Els individus, a la major part de les societats, se sustenten en ambdues categoritzacions de gènere (home o dona) perquè això fa possible tenir un reconeixement social i puguin anar construint la seva identitat en base a aquest. Per tant, l'autor exposa com remuntant-nos al que seria la infància, es pot veure aquest fet a partir de la pressió social que es rep des de ben petits perquè ens adaptem "al gènere socialment atribuït" (2013: 28). Aquesta pressió social augmenta quan no s'acompleixen les expectatives esperades. A més, Coll-Planas (2013: 31) remarca que la idea de gènere forma una part tan intrínseca de la nostra manera de veure el món i comprendre'l que, "sense adonar-nos-en classifiquem les persones com a homes o dones". Així, el pes d'aquestes classificacions normatives envers el gènere ha provocat que les persones modifiquin els seus cossos per donar resposta a aquestes demandes i encabir-se en una etiqueta per sentir aquell reconeixement

⁸ Patologització: Podemos definir patologización como el proceso por el cual la transexualidad se clasifica como un trastorno mental que requiere tratamiento psiquiátrico. Así lo recoge la *Clasificación Internacional de Enfermedades* (CIE) de la Organización Mundial de la Salud (OMS) y del *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM) de la *American Psychiatric Association* (APA). – de Coll-Planas (2010:15) a Missé, M. i Coll-Planas, G. (2010) *El género desordenado: críticas en torno a la patologización de la transexualidad*. Barcelona/ Madrid: Egales.

social esmentat anteriorment. Aquesta darrera afirmació es pot lligar totalment amb la cita que l'autor inclou de Foucault⁹: “per a ser reconeguts com a humans, hem de seguir les normes que estableix el gènere”. (Coll-Planas, 2013: 33).

Complementant, doncs, aquesta informació, Platero (2014: 27) explica que en el món occidental els rols d'homes i dones han estat molt diferents i que aquesta diferència entre gènere, és permanent en l'organització de les estructures socials bàsiques (família i la feina). Aquestes fan una distribució desigual de la participació en l'espai públic, la cura i el que és la importància de les pròpies aportacions socials.

Cal afegir que Paul B. Preciado (2009), tot fent referència a Judith Butler, parla d'un concepte anomenat “gènere performatiu”. A grans trets, considera el gènere com una praxis històrica i cultural i, per tant, pot constatar també les afirmacions fetes anteriorment sobre el segon posicionament.

L'any 2014, però, Judith Butler en una entrevista al diari *Transadvocate*, torna a fer una reflexió sobre els termes trans i el gènere performatiu, concepte el qual ha generat qüestionaments des de la publicació *Gender Trouble* (El género en disputa). La seva declaració, fou la següent:

El género en disputa fue escrito hace unos 24 años, y en esa época yo no había reflexionado lo suficiente acerca de los temas trans. Algunas personas trans pensaron que al afirmar que el género es performativo yo estaba diciendo que todo es una ficción, y que el sentido que una persona tiene acerca de su género era por tanto, “irreal”. Esa no fue nunca mi intención. Yo buscaba ampliar nuestro sentido de lo que las realidades de género podrían ser. [...] No fue mi intención argumentar que el género es fluido y cambiante (el mío, sin duda no lo es). Yo sólo quise decir que todos deberíamos tener mayor libertad para definir y seguir lo que queremos en nuestras vidas [...].

Entrevista realitzada a Judith Butler per Cristian Williams per Transadvocate, traduïda per Akntiendz.com, 2014

En relació a la construcció del gènere explicada anteriorment i al títol d'aquest treball, el qual parla d'identitats, exposo també què significa el concepte de la identitat de gènere. Platero (2014: 404), en el seu glossari el defineix de la següent manera:

Hace referencia a la identificación con el sexo asignado en el nacimiento, un sentimiento que es íntimo y que se confronta con lo que se espera socialmente, típicamente dentro de dos opciones: mujeres y hombres. Si una persona no se identifica con el sexo asignado en el nacimiento, será “trans”; si se identifica con ese sexo, será una persona “cis”. Los prefijos trans- y cis- quieren decir respectivamente enfrente de, ir más allá, o bien, estar al lado de, junto a. La identidad de género se puede entender además como una actitud frente a las normas y constructos de género, que alude a una autoidentificación y un reconocimiento sobre la pertenencia a

⁹ Michel Foucault: va ser un filòsof francès i titular d'una càtedra al Collège de France.

un grupo social determinado, partiendo de creencias y sentimientos que tienen un impacto subjetivo.

Platero, 2014: 404

Per últim, per donar tancament a les qüestions que s'han parlat sobre sexe i gènere, afegeixo textualment les següents paraules de Butler:

¿Existe “un” género que las personas tienen, o se trata de un atributo esencial que una persona es, como lo expresa la pregunta: “¿De qué género eres?”? Cuando las teóricas feministas argumentan que el género es la interpretación cultural del sexo o que el género se construye culturalmente, ¿cuál es el mecanismo de esa construcción? [...] De hecho, se demostrará que el sexo, por definición, siempre ha sido género.

Judith Butler, 1990: 55-56

Així doncs, a partir d'aquest recull d'informació s'ha pogut veure com constantment apareix la idea del binarisme (home-dona). I, per quin motiu és així? Segons l'antropòloga Olga Viñuales¹⁰ (2002), des de l'antiguitat fins el segle XIX hi havia la mentalitat de què només hi havia un únic sexe i dos gèneres, el qual estava estretament lligat amb la religió i la procreació. L'home era més valorat perquè generava la vida i, en canvi, la dona pertanyia a un gènere diferent i se li categoritzava un rol passiu envers l'home, sense pertànyer a un sexe diferent: es tractava d'un home imperfecte. No obstant, anys més endavant (1820), amb la descoberta de l'òvul es va poder demostrar que la dona també tenia un paper en la procreació i, per tant, hi havia també dos sexes. Així, es varen entendre les diferències entre home i dona per la seva naturalesa sexual. Això es va convertir, en paraules de Viñuales en “un nou discurs dicotòmic” (Annex 5 Pacte Dasig, 2014: 5) en el qual es relacionava entre si el gènere, el sexe, l'orientació i les pràctiques sexuals. Així, segons el sexe que et corresponia al néixer, havies de respondre a un rol determinat i que encaixés totalment amb aquest.

Més endavant, però, al segle XX van començar a haver moviments que criticaven i qualificaven aquest discurs dicotòmic com a fals. Actualment, aquesta lluita i mobilització per fer visible la realitat trans segueix en peu.

En relació, Platero (2014) parla de la violència cap al col·lectiu trans, quelcom relacionat també amb aquesta mobilització:

¹⁰ Olga Viñuales: Doctora en antropologia social per la Universitat de Barcelona. És investigadora i assagista envers temàtiques LGTB i BDSM.

La violencia que reciben las personas trans puede llegar a ser muy intensa e incluye no sólo el rechazo social, el desconocimiento de sus realidades y sus necesidades, sino también una violencia manifiesta en los lugares básicos de socialización. [...] La violencia transfóbica sucede tanto en los entornos más íntimos como en contextos sociales más amplios, donde no se actúa suficientemente contra el sexismo y la LGTBQfobia. Lo cual dibuja un panorama hostil del que aún seguimos sin conocer su magnitud real. [...] Tampoco tenemos datos sobre el impacto de la transfobia en el Estado español, lo cual no significa que no exista, sólo que no se registra exhaustivamente. Y más grave aún, evidencia que no tenemos consciencia social ni del problema ni de su magnitud.

Platero, 2014: 214-215

Citant textualment a Coll-Planas, “la nostra societat és sexista perquè partint de les nostres característiques sexuals, se’ns classifica com a homes o dones, com si fossin dues categories fixes, clarament delimitades i centrals en la definició de la persona” (Annex 5 Pacte DASIG, 2014, 7). Aquesta afirmació concorda totalment amb la postura ideològica del determinisme biològic, que condueix també amb la classificació mitjançant el binomi home-dona.

Aquestes classificacions tenen molt a veure amb l’etiquetatge, els estereotips. Coll-Planas (2013) destaca que tant gais, lesbianes com bisexuals continuen estigmatitzats (tot i que s’han donat avenços al respecte). L’autor ho relaciona, per exemple, amb la por a mostrar l’afectivitat públicament o bé per amagar-ho en el món laboral per evitar problemes. També parla d’estereotips, en el cas dels gais, per exemple “també es consideren persones més sensibles, amb gust per la decoració i amb més poder adquisitiu” (2013: 83). També comenta “molts gais i lesbianes rebutgen ser vinculats amb les persones trans perquè consideren que donen mala imatge i dificulten així la seva acceptació social” (2013: 86). S’intueix, doncs, que cap a sí mateixos com envers els altres també mostren actituds estereotipades i d’etiquetatge. Tal com Coll-Planas (2013), sense fer cap generalització conclou: “I és que lesbianes, gais i bisexuals no estan al marge de la reproducció de les diferències de gènere” (2013: 87).

En el cas del col·lectiu trans, també continua vigent aquest binomi home-dona, amb uns estereotips de gènere molt marcats degut a la construcció social del gènere esmentada anteriorment amb Coll-Planas (2013), la qual implica que la cultura i la societat defineixen el gènere i com això ens construeix o bé com a homes o com a dones.

Això es pot veure plasmat el passat 10 d’abril de 2016, amb un reportatge del programa 30 minuts (TV3) anomenat “Trànsit, menors transsexuals” en el qual apareixien nens/es i joves transsexuals i llurs famílies compartint la seva experiència

de trànsit¹¹. Els testimonis, o bé eren nens/joves trans (pas de dona a home) o bé nenes/joves trans (pas d'home a dona).

Per tant, es fa visible un col·lectiu trans que respon a aquest binomi, a aquests estereotips i això fa que nens i nenes trans hagin de passar per experiències mèdiques per tal correspondre a aquest model. En el cas que hi hagués més llibertat i models diferents d'identitats trans, aquests infants podrien haver-se evitat aquests processos i hom se sentiria més lliure per triar qui vol ser.

És per aquest motiu que, poc després, com a reacció d'aquest programa, l'organització de Joves Trans de Barcelona va fer un comunicat el qual es pot trobar a la xarxa¹². En va fer una crítica ja que considerava que es feia invisible tota l'àmplia diversitat entre el col·lectiu trans (de la qual se n'ha parlat a l'inici d'aquest marc teòric).

Així, cito textualment algun fragment d'aquesta declaració:

“Hi havia massa poc temps i, òbviament, de tots els més de 30 minuts no en pot haver ni un que qüestioni el sistema de gènere. Aquest programa, només vol mostrar aquella part que podria ser assimilada pel sistema. Es mostra aquelles **vivències** que són **normatives** en quasi tot menys el tema que es tracta (ser trans) per tal de poder acceptar aquest. I això fa que s'oblidi que hi ha persones trans que no volem o podem hormonar-nos, que hi ha trans que no som heteros, que hi ha trans que no som homes o dones [...]. Aquest oblit sistemàtic reforça que només hi ha una forma de ser trans, de ser trans real o més trans. [...]. No és un oblit, no és casual, és de nou una **violència** cap a nosaltres, cap a totes aquelles que no encaixem a la seva norma perquè la nostra existència la trenca. [...]. Hem d'estar contents que es mostri la mateixa norma que ens exclou? La **normativitat trans, aquella que jerarquitzava, que és classista, que és cissexista¹³, que és dualista, capacitista** [...]. Que és dualista perquè no contempla res més enllà de ser home o dona.”

Joves trans Barcelona, 2016. [vídeo]

Es pot veure plasmat com aquesta part del col·lectiu trans reivindica que es faci visible tota la seva diversitat existent i, com el pensament dualista (entre d'altres) continua essent un impediment per a fer-ho possible. Reivindiquen, doncs, una deconstrucció dels estereotips de gènere.

¹¹ Trànsit: En el glossari de Platero (2014), definit com a tránsito: Es un proceso individual, con tiempos propios y unas necesidades ligadas a la experiencia de cada persona, con el objetivo de poder romper con el sexo asignado en el nacimiento. A veces, supone un viaje de un sexo a otro. Otras veces, supone no llegar a ningún destino dentro de los dos géneros más reconocidos socialmente. Para algunas personas, la transición es un proceso con varias etapas, no siempre inteligibles para el resto. Habitualmente, la transición es un proceso que lleva toda una vida, donde las diferentes vivencias van adquiriendo significados en la propia biografía, también para el entorno intermedio. Puede implicar que una persona use diferentes tratamientos para hacer modificaciones corporales, cuestión que variarían de una persona a otra

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=fyilJmaFCHY>

¹³ En aquest manifest, fan referència a cissexista perquè, segons allò vist en el reportatge, es generalitza que el col·lectiu trans vol realitzar el canvi per tal de semblar cisgènere. Cisgènere, segons el diccionari LGTB del bloc “Queer Catalunya”, fa referència a aquella persona que s'identifica amb el gènere assignat al néixer.

Tal com Coll-Planas exposa en el darrer capítol de *Dibuixant el gènere*, anomenat “Multiplicant possibilitats” (2013: 88), socialment el gènere resulta una manera de classificar als individus molt eficient perquè fa possible l’estructuració d’àrees d’importància, com són per exemple la família o la distribució del treball. Per tant, hi ha tota una sèrie de factors polítics i econòmics que preserven aquesta dicotomia socialment desigual i “fa les relacions socials més previsibles” (Coll-Planas, 2013: 89).

Aquesta previsió dóna estabilitat, essent quelcom que es prioritza ja que hi ha por envers la complexitat, a la pròpia complexitat. Per tant, s’acaba optant per complir uns patrons establerts amb la finalitat d’encaixar en una posició i/o rol socialment aprovat i reconegut.

Així doncs, es poden veure plasmades les diferents postures envers la identitat de gènere i la seva construcció, com també l’estreta interconnexió que hi ha amb el binomi home/nen-dona/nena.

En darrer lloc, per tal de donar tancament a aquest primer apartat, és de vital importància parlar d’un moviment que va sorgir com a resultat de tota aquesta intolerància envers la identitat de gènere (com també de l’afectiva i sexual). Aquest es tracta ni més ni menys que del moviment “queer”. Però, què vol dir “queer”? Es tracta d’un anglicisme que, de manera literal significa rar i s’aplicava per insultar els/les nens/es que no assolien un rol que els corresponia segons el gènere assignat (Gerard Coll-Planas, Bustamante G. i Missé, M., 2009).

No obstant, el que va ésser un insult va passar a ser el representant d’un moviment polític sorgit a finals del segle XX. Concretament, la primera aparició sobre la teoria “queer” va sorgir d’un article publicat a la revista *Differences* en mans de Teresa de Laurentis¹⁴ l’any 1991. Allà s’hi veien plasmades de manera explícita idees sobre aquesta teoria. Tot i així, segons Ángela Sierra González¹⁵, a l’article *Una aproximación a la teoría queer: El debate sobre la libertad y la ciudadanía*, no és fins la publicació de *Gender Trouble (El Género en disputa)* de Judith Butler (1990) quan es considera “l’obra inaugural” d’aquest moviment i teoria (2009: 2). Aquesta, recull una nova visió d’endinsar-se en tot allò relacionat envers la política de gènere. Trenca, doncs, amb el vincle entre gènere, sexe i desig i, per tant, plasma com d’inconsistentes, són els pressupòsits naturalistes construïts en una base ideològica heterosexual.

¹⁴ Teresa de Laurentis, teòrica feminista italiana la qual ha fet contribucions molt destacables i precursors envers els estudis queer, de gènere, entre d’altres.

¹⁵ Ángela Sierra González, advocada, filòsofa i política Canària. La publicació esmentada està present a la revista Cuadernos “Ateneo”.

L'efecte d'aquesta envers la identitat de gènere es pot veure plasmada en el següent fragment extret de *El Género en disputa* (1990):

Hay que tener en cuenta que no sólo las ambigüedades e incoherencias dentro y entre las prácticas heterosexuales, homosexuales y bisexuales se eliminan y redefinen dentro del marco reificado de la relación binaria disyuntiva y asimétrica de masculino/femenino, sino que estas configuraciones culturales de confusión de géneros operan como sitios para la intervención, la revelación y el desplazamiento de estas reificaciones. Es decir, la «unidad» del género es la consecuencia de una práctica reguladora que intenta uniformizar la identidad de género mediante una heterosexualidad obligatoria.

Judith Butler, 1990: 96

Així doncs, retornant al moviment “queer”, aquest va sorgir a partir del qüestionament de la sexualitat que d'antuvi, era la dominant i es fonamentava en la categorització binària. Sierra (2009) conclou en el seu article que la finalitat de la teoria “queer”, és qüestionar-ho tot i no oferir tampoc cap veritat absoluta, ja que en temes d'identitat de gènere, aquesta es considera quelcom dinàmic.

Per finalitzar aquest apartat, doncs, es fa evident la crítica envers el binarisme, la normalització i l'heterogeneïtat que conforma la nostra societat, i com, a través de l'activisme es va fent visible aquest posicionament. Segons Preciado (2009), tal com apareix a l'Annex 5 del Pacte DASIG, la teoria “queer” es tracta d' “una crítica als fonaments sexistes i heterocèntrics que impregnen el discurs de la modernitat” (2014: 4).

Preciado també aporta en el bloc *Parole de queer* la seva reflexió sobre com ha evolucionat i canviat el significat del terme “queer”. A partir dels següents fragment, doncs, es pot veure per quin motiu va succeir i quin és el seu significat:

[...] en algo menos de dos siglos la palabra “queer” ha cambiado radicalmente de uso, de usuario y de contexto. Hubo que esperar hasta mediados de los años ochenta del pasado siglo para que, empujados por la crisis del Sida, un conjunto de microgrupos decidieran reapropiarse de la injuria “queer” para hacer de ella un lugar de acción política y de resistencia a la normalización. Los activistas de grupos como Act Up (de lucha contra el SIDA), Radical Furries o Lesbian Avengers decidieron retorcerle el cuello a la injuria “queer” y transformarla en un programa de crítica social y de intervención cultural. Lo que había cambiado era el sujeto de la enunciación: ya no era el señorito hetero el que llamaba al otro “maricón”; ahora el marica, la bollera y el trans se autodenominaban “queer” anunciando una ruptura intencional con la norma.[...]

En esta segunda vuelta, la palabra “queer” ha dejado de ser una injuria para pasar a ser un signo de resistencia a la normalización, ha dejado de ser un instrumento de represión social para convertirse en un índice revolucionario.[...]

“Queer” no es una identidad más en el folklore multicultural, sino una posición de crítica atenta a los procesos de exclusión y de marginalización que genera toda ficción identitaria. El movimiento “queer” no es un movimiento de homosexuales ni de gays, sino de disidentes de género y sexuales que resisten frente a las normas que impone la sociedad heterosexual dominante, atento también a los procesos de normalización y de exclusión internos a la cultura gay: marginalización de las bolleras, de los cuerpos transexuales y transgénero, de los inmigrantes, de los trabajadores y trabajadoras sexuales [...]

Preciado, Paul B. (sine die)

Tal com diu que es tracta d'un moviment “para los disidentes del género y sexuales que resistent frente las normas que impone la sociedad heterosexual dominante”, aquí podem situar, doncs, al col·lectiu trans de Joves trans Barcelona que va fer el contra documental. Volen sortir dels estereotips envers els rols d'home i dona i, per tant, la teoria “queer” acull tota aquesta diversitat en relació al gènere obrint les possibilitats de crear-ne de nous.

Així, dono peu a l'inici del que serà la segona part d'aquesta investigació teòrica. Aquesta, consisteix en una diagnosi de quina és la situació actual envers la diversitat d'identitats trans en els següents àmbits: a nivell normatiu (jurisdicció) i a nivell educatiu.

1.2 Jurisdicció

Segons Pérez Sánchez (2004), en l'apartat *Transiciones* del llibre de Platero (2014) es plasma com al llarg de la Dictadura Franquista (1939-1975) es prengué la dicotomia home-dona/heterosexual-homosexual com a eix central del seu programa polític i ideològic. Per tant, es penalitzava qualsevol forma de trencament dels patrons de gènere o sexualitat, i a la vegada, es va promoure una regulació legal d'aquests.

La legislació franquista prenia aquest discurs com a referent per tal de “defensar-se contra les conductes que podien transformar els valors morals i generar canvis en les estructures socials imposades” (Platero, 2014: 154). Això es va veure plasmat en la *Ley de prevención y de medidas de seguridad contra vagos y maleantes*, aprovada per Niceto Alcalá Zamora l'any 1933. Aquesta va ser subjecte al canvi en diverses ocasions i aplicada a partir dels anys quaranta per tal de reprimir a “los desviados sexuales” (Platero, 2014: 154). Més endavant, es va prosseguir amb aquesta ideologia l'any 1970 a través de la *Ley sobre la rehabilitación y peligrosidad social* (Llei 16/1970) a partir de la qual era relacionada l'homosexualitat amb la delinqüència.

Tota aquesta normativa (entre d'altres) que van sorgir en aquests temps, va provocar que emergissin moviments homosexuals i feministes clandestins. A més, juntament amb l'aprovació de la Constitució de 1978 i la democratització de l'Estat Espanyol,

varen ser eliminades les restes d'aquesta legislatura fonamentada en la discriminació i es va donar pas a una "igualtat formal amb el reconeixement de drets civils i, concretament, de drets sexuals i reproductius" (Platero, 2014: 156).

Malgrat que aquest canvi estigués dotat d'una visió molt masculina, segons Pineda Erdozia (2008) i Vázquez (2001) *el Movimiento por la liberación homosexual* va estar acompanyat també per lesbianes, transsexuals, transvestits, dones masculines, femenines o activistes d'esquerres, les quals "presentaven com a opcions polítiques les reivindicacions sobre sexualitat i gènere" (Platero 2014: 156).

Fent un gran salt en el temps, va ser l'any 2005 quan es va aprovar el matrimoni homosexual (Llei 13/2005¹⁶). L'any següent, degut a aquest gran canvi aconseguit, tal com explica Platero (2014) hi havia com una mena de percepció sobre que, com bé el govern socialista havia aprovat aquesta llei i això implicava que apostava per les minories sexuals, el dret de les persones trans semblava no ser una prioritat.

Com a resposta, es varen donar diferents actuacions activistes i plantejaments fins arribar al mes de març de 2007, quan es va aprovar la llei 3/2007¹⁷ "la Llei d'Identitat de Gènere" (Platero, 2014: 165), la qual regula la rectificació registral envers la "menció relativa al sexe de les persones". Aquesta llei dona resposta a alguna de les demandes activistes relacionades amb la transsexualitat, però promulga que una persona que desitgi canviar la seva menció de sexe en el Registre Civil i canviar el seu nom, ha de complir amb els següents requisits: el diagnòstic de disfòria de gènere¹⁸ per part d'un psicòleg o psiquiatra, dos anys de tractament mèdic, ser major de 18 anys i tenir la nacionalitat espanyola. Per tant, es tracta d'una llei molt limitada, la qual no té en consideració l'àmplia diversitat i situacions personals que cada persona trans pot viure i, com bé encara està en vigor fins l'any 2017, actualment està subjecte a la crítica.

Cal destacar, doncs, que cada comunitat autònoma (com per exemple el País Basc, Andalusia¹⁹ i Catalunya²⁰, entre d'altres) està prenent diferents iniciatives legislatives

¹⁶ Llei 13/2015: Ley 13/2015, de 1 de julio, por la que se modifica el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio.

¹⁷ Llei 3/2007: Ley 3/2007 de 15 de marzo, reguladora de la rectificación registral de la mención relativa al sexo de las personas.

¹⁸ Disforia de gènere: El 2013, va passar a ser del terme Trastorn d'identitat de gènere del DSM-IV (Manual...) a Disforia de gènere en la nova versió del DSM-V. Aquest darrer diagnòstic fa referència a aquelles persones amb una marcada incongruència entre la pròpia experiència de gènere expressada i el gènere assignat. Aquest manual ha rebut grans crítiques des de l'activisme i la praxis clínica, ja que segueix considerant la transsexualitat com a un trastorn. (Platero, 2014)

¹⁹ Ley 2/2014, de 8 de julio, integral para la no discriminación por motivos de identidad de género y reconocimiento de los derechos de las personas transexuales de Andalucía.

²⁰ En el cas de Catalunya, la Llei 11/2014 del 10 d'octubre per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals, i per a eradicar l'homofòbia, la biofòbia i la transfòbia. A més el Pla

en resposta a aquesta crítica, i millorar així la vida de les persones transsexuals. Aquestes sustenten el que seran els precisats canvis a nivell social, de salut i educatiu, entre d'altres.

Trobem països com Alemanya que a nivell jurídic mostren un respecte envers el tema de les identitats sexuals (Chrysallis.org.es: 2013). La notícia exposa que, des de l'1 de novembre de l'any 2013 Alemanya fou el primer país en permetre que en els certificats de naixement no s'hagi de registrar el sexe dels nadons. L'article ho declara com a "una gran revolució jurídica destinada a hacer más llevadera la vida a las personas que nacen sin que sea fácil determinar si son hombres o mujeres".

Actualment, a Espanya les lleis encara estan molt allunyades de les necessitats de les persones transsexuals. Com diu Javier Maldonado, advocat i assessor legal de l'Associació Chrysallis:

"En España hoy no están garantizados los derechos fundamentales de los menores transexuales. No existe una legislación que facilite el cambio de nombre y la recitificación del sexo registral. Hay que hacer mucha pedagogía con los tribunales y con la sociedad en general. El cambio de nombre permite a estos chicos llevar una vida acorde con su identidad, y evita situaciones que pueden ser humillantes en colegios, centros de salud y en la vida cotidiana".

Maldonado, 2015, *Una decena de niños transexuales en Aragón quieren pedir el cambio de nombre*, a Herald.es

1.3 L'Educació: diagnosi de l'estat actual

Apropan-me ja, als objectius de la meva investigació, presento a continuació un recull de quines actuacions s'han fet a nivell d'Estat en relació al tractament de la diversitat en l'àmbit escolar, i, en especial, a totes aquelles intervencions educatives especials que es porten a terme pensant en els nens i nenes transsexuals.

En relació a la diversitat a les escoles, es troben protocols i informació en relació als nens i nenes amb diversitat funcional, a alumnes amb Trastorn dins de l'Espectre Autista i d'altres diferències, en canvi, però, poca pels infants amb diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere.

Present, doncs, aquest primer document en el qual es poden trobar alguns indicis d'informació sobre el tema.

Interdepartamental per a la no discriminació de les persones homosexuals i transsexuals, aprovat per Acord de Govern el setembre de 2006 (amb vigència fins el 2014) actua en diferents àmbits, d'entre els quals està el jurídic, normatiu, de justícia i d'interior.

Aquest es tracta d'*Abrazar la diversidad*, elaborat per Pichardo, J.I., De Stéfano, M., Faure, J., Sáenz M. i Williams J. i editat per *Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades*²¹ (2015).

L'elaboració d'aquest document ha estat amb l'objectiu de què esdevingui una eina per a l'anàlisi, com també tot un recull de propostes, estratègies i recomanacions per tal de prevenir, detectar i actuar en casos d'assetjament escolar per motius d'homofòbia i transfòbia a l'estat espanyol. Així, d'aquest material en poden fer ús els següents agents: autoritats educatives, equips docents i d'orientació, mediadors, associacions de mares i pares i alumnes. En resum, a tots els membres de la comunitat educativa.

Aquest document, a nivell normatiu en relació a l'Educació conclou que no hi ha cap esment que evidenciï de manera clara el dret a la diversitat sexual o al reconeixement a la lliure determinació de la pròpia identitat de gènere. Això acaba provocant que aquests drets no existeixin per alguna part del col·lectiu que conforma la comunitat educativa. És a dir, com bé es tracta d'un dret que no s'ha fet plenament visible i, en definitiva, no està institucionalitzat, queda en mans del criteri personal com gestionar aquesta situació i es poden donar casos d'infants que no estiguin representats per aquest dret.

Concretament, en matèria de polítiques educatives a nivell autonòmic, es considera que la normativa és asimètrica i irregular. D'aquesta manera, divideixen les comunitats autònomes en tres categories diferents: per una banda, aquelles²² que han aprovat instruments normatius en específic contra la discriminació per motius d'orientació sexual o identitat de gènere, per l'altra, aquelles que han fet menció d'alguna de les possibles causes d'assetjament i, per últim, aquelles que no han fet tractament en específic o que tampoc n'esmenten cap envers l'homofòbia i transfòbia. Per tant, aquest darrer grup deixa la responsabilitat d'actuació als membres de la comunitat educativa.

Un altre contingut destacable és l'exposició de diferents bones pràctiques a nivell internacional, prenent com a referència les seves polítiques. Els seus programes tenen un important recolzament pressupostari a nivell públic i, a més, s'han elaborat amb la

²¹ Tal com s'exposa en el document, una de les funcions d'aquest organisme és l'elaboració d'informes, anàlisi, estudis i recomanacions envers aquells afers que vulnerin la igualtat de tracte i la no discriminació, ja sigui degut a circumstàncies socials i/o personals. A més, entre la col·laboració d'altres entitats, cal destacar que aquesta iniciativa forma part del projecte CORE (*Conociendo la discriminación, Reconociendo la diversidad*), finançat per la Comissió Europea.

²² Envers la primera, en destaco les següents comunitats implicades: Andalusia, Canàries, Catalunya, Extremadura, la Comunitat Foral de Navarra i el País Basc.

col·laboració d'organitzacions LGTBQ²³. N'és el cas, per exemple, del Pla Nacional d'Educació Sexual Integral d'Argentina, on es dona tot un enfocament transversal en què es tracta la diversitat sexual i familiar, com també de la identitat de gènere. A més, com a un dels principals objectius d'aquesta iniciativa, s'ha prioritzat la formació docent. Així, des del 2006 més de 80.000 mestres han format part d'aquesta envers l'educació sexual.

Fent un breu parèntesi al document *Abrazar la diversidad*, però tractant de prosseguir amb les iniciatives a l'estranger, també vaig descobrir l'Escola *Nicolaigarden* (Estocolm).

Suècia és un país a on la seva llei recolza la igualtat de gènere²⁴ en el sistema educatiu i, pels volts del 2012 el govern va destinar 110 milions de corones sueques amb l'objectiu de fomentar la igualtat de gènere a les escoles. No obstant, és cada centre el qui decideix com dur a terme aquest tipus de línia educativa, ja que la llei no ha establert cap mètode en específic.

Així doncs, *Nicolaigarden* esdevé la primera escola de gènere neutre a Estocolm. La idea principal que es marquen, és que cada infant sigui qui vulgui ser i, per tant, tal com diuen, “si una nena vol ser princesa, que sigui princesa, o bé un nen sigui príncep”, però que coneguin tota la diversitat d'identitats de gènere i que sigui decisió pròpia crear la seva. Per tant, a l'Escola tot està decorat de manera neutra, les joguines no estan dividides per gèneres i és cada infant qui escull la que desitja. A més, el professorat es refereix a l'alumnat amb un pronom personal neutre, com també eviten les paraules “mare” i “pare”, per tal de respectar la diversitat familiar. Aquestes, doncs, són algunes de les característiques que conformen la iniciativa d'aquest centre precursor.

Ara, retornant al document citat anteriorment, pel que fa a nivell d'actuacions en comunitats a l'Estat espanyol, també s'estan activant noves iniciatives. Un cas, per exemple, és el d'Andalusia, que ha creat un protocol d'actuació²⁵ sobre identitat de gènere en el seu sistema educatiu l'any 2015, caracteritzat per ser comprensiu i despatologitzador²⁶. El País Basc, per exemple, segons el Pla de treball 2011-13 per la igualtat i no discriminació per orientació sexual i de gènere, comprèn l'educació com un dels àmbits on actuar prioritàriament i, per tant, s'han creat diverses propostes per

²³ Acrònim de lesbianes, gais, bissexuals, trans y persones “queer”

²⁴ Tot gràcies al primer programa acadèmic nacional per l'educació preescolar, l'any 1998.

²⁵ Aquest ha estat recolzat per la Llei integral per la no discriminació per motius d'identitat de gènere i reconeixement dels drets de les persones transsexuals d'Andalusia (comptant també amb tot el suport i actuacions per part d'associacions).

²⁶ Despatologitzador: Fa referència a deixar d'abordar la transsexualitat des d'una perspectiva clínica, sense la necessitat de fer un diagnòstic i tot allò que comporta fer-lo.

tal d'aportar millores. A més, l'Associació de Famílies de Menors Transsexuals *Chrysallis* ha anunciat que, en aquest any s'ha creat una xarxa de centres escolars anomenada Loratuz²⁷, en els quals s'acull a menors trans. També compten amb una plataforma virtual a partir de la qual cada centre es pot comunicar i compartir l'experiència, temes a debatre i dubtes, com també compartir materials didàctics i crear-ne de nous. A més, *Chrysallis* Euskal Herria ha publicat el primer material didàctic traduït en diferents idiomes per tal de treballar la transsexualitat amb menors a les aules.

No obstant, què s'està fent a Catalunya? Doncs forma part de la primera categoria de comunitats autònomes citades amb anterioritat. Aquestes, han aprovat una llei general contra la discriminació per orientació sexual o identitat de gènere²⁸, a partir de la qual també hi ha normativa específica per aplicar al sistema educatiu.

Una altra iniciativa molt important va ser el Pla Interdepartamental²⁹ per a la no discriminació de les persones homosexuals i transsexuals, aprovat el 5 de setembre de 2006. Aquest, ha estat actualitzat per Acord de Govern l'octubre de 2012 i la seva vigència era fins el passat 2014. Així, aquest pla recull tot d'actuacions diferents i propostes per dur-les a terme en diversos departaments del Govern. D'entre aquests es troba l'educatiu, i, en destaco, per exemple, accions com l'establiment de protocols contra la discriminació, agressió i exclusió; que el Departament d'Ensenyament ofereixi als centres mecanismes per detectar les possibles situacions citades anteriorment i donar també informació i formació a docents com també a la resta de personal dels centres, entre moltes d'altres.

No obstant, a dia d'avui, com està el quid de la qüestió? És a dir, quina és la situació envers l'educació en relació a la diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere, com també respecte la prevenció de l'assetjament per motius homofòbics i transfòbics? Doncs bé, segons el diari 20 minutos, en l'article "Ensenyament darà a las escuelas un protocolo sobre alumnos transexuales el curso que viene" (maig de 2016), el Departament d'Ensenyament de la Generalitat farà arribar a les escoles un protocol d'actuació a partir del proper mes de juny. Aquest s'implantarà el curs vinent i es tractarà d'una actuació més com és el cas de la d'Andalusia amb el seu protocol. El president de *Chrysallis* Catalunya, David Tello, va poder parlar al Parlament de

²⁷ Centre creat a partir de la proposta de l'Associació de famílies amb menors transsexuals *Chrysallis* Euskal Herria. Aquesta associació té seus a: Andalusia, Aragó, Canàries, Catalunya, Castella i Lleó, Comunitat Valenciana, País Basc, Madrid i Navarra.

²⁸ La que fa referència a Catalunya ha estat citada en la nota 8, pàgina 12.

²⁹ Coordinat per l'Àrea per a la igualtat de tracte i no discriminació de persones lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals.

Catalunya i, alguna de les exigències varen ser “el desenvolupament total de la llei autonòmica aprovada el novembre de 2014 contra la LGTBfòbia” (llei esmentada en l'anterior apartat de Jurisdicció). Algunes de les mesures, doncs, d'aquest protocol serien, per exemple, **anomenar pel nom sentit als alumnes i que pugui fer ús dels vestuaris i lavabos que corresponguin a aquest**. L'article també destaca que Chrysallis afirma que resta un llarg camí a recórrer, ja que cal **formar als professionals** (docents, auxiliars, orientadors, psicòlegs, treballadors socials i equips directius). Alhora, també veuen necessari que aquest protocol d'actuació també pugui resultar un de formació envers l'alumnat, i que els llibres de text també hi estiguin implicats, tot per part del Departament d'Ensenyament. Tot això, amb la finalitat d'explicar que la transsexualitat és “part de la diversitat” i també evitar casos de suïcidi, *bullying* i discriminació.

En relació a l'esment dels llibres de text, cal destacar que hi ha nombroses escoles que no els fan servir perquè no tenen relació amb les realitats de les escoles, prefereixen treballar per projectes propers i significatius pels infants. En el cas de les escoles vives i actives, l'aprenentatge gira al voltant de les característiques i interessos dels infants i, el mestre com acompanyant, documentalista i dissenyador d'espais d'aprenentatge.

Per últim, en referència a aquest article també es destaca que el Síndic de Greuges (Rafael Ribó) va recomanar el mes de maig a Ensenyament que oferís instruccions als centres educatius catalans “que no respectessin la identitat de gènere de l'alumnat transsexual” pel fet de continuar anomenant-los pel seu nom de naixement. Per tant, també es mostrarà partidari de la incorporació d'aquest protocol educatiu que encara no existeix.

Pel que fa a l'assetjament escolar i la discriminació, existeixen protocols a les escoles, però aquests no contemplen aquella realitat concreta envers la transsexualitat. En l'article *Les famílies reclamen un protocol per atendre els transsexuals a l'escola* (2015, a diari ara.cat), pel moment, si es donen casos s'atenen de manera individualitzada, segons un portaveu del Departament d'Ensenyament. En aquest mateix article, en paraules de David Tello: “Cal un protocol d'actuació a les escoles. Els mestres han de tenir informació per parlar amb naturalitat a classe de l'existència de la diversitat sexual i del fet que hi ha nens amb vulva i nenes amb penis”.

Així doncs, per tancar amb aquest apartat i, alhora, el marc teòric, esmento algunes de les recomanacions que fa aquesta l'associació *Chrysallis* en l'apartat *Información* del seu web per a l'àmbit educatiu:

- Formació als diferents professionals (psicòlegs, docents, treballadors socials, etc.)
- Formació a l'alumnat (i a la resta de la comunitat educativa)
- Protocols d'actuació (amb estratègies educatives específiques)
- Facilitar informació a la família sobre l'associació en qüestió, entre d'altres.

D'aquesta manera, a part d'establir canvis educativament, l'associació de famílies es marca objectius també en l'àmbit sanitari, social i legislatiu, de tal manera que esdevingui un canvi que involucri a tota la societat.

SEGONA PART. MARC EMPÍRIC

Un cop finalitzada la recerca teòrica, dono pas a la pràctica a través d'un estudi de cas, per tal de conèixer si la realitat descoberta amb anterioritat està a l'abast dels centres educatius.

Així doncs, en els següents apartats s'anirà desenvolupant pas a pas tot el que ha estat el camí de la investigació.

2. Hipòtesi i preguntes de recerca

Segons el decret 102/2010, del 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius, juntament amb el que dictamina la Llei d'educació, es desenvolupa l'opció de que cada centre i la seva direcció pugui prendre les decisions. Tanmateix, s'han d'aplicar els preceptes establerts per la Llei, de tal manera que la gestió de cada centre "sigui compatible amb el funcionament integrat del sistema".

D'aquesta manera, malgrat que actualment a Catalunya, el protocol d'actuació en relació a les persones trans en el sistema educatiu encara sigui un projecte, els centres són conscients d'aquesta realitat? Com bé s'ha pogut veure amb anterioritat hi ha molta més informació del tema del que hom podria imaginar, sigui en mans d'associacions, publicacions d'activistes i especialistes, com també d'institucions. Així doncs, es disposa en els centres d'un protocol d'actuació (inclòs en el protocol d'atenció a la diversitat) per evitar la transfòbia, educar envers la diversitat sexual i de gènere i, alhora, donar resposta a les necessitats dels infants trans?

En resum, les preguntes de recerca són les següents:

- Consideren les escoles dins del tractament a la diversitat, l'acompanyament de les persones trans?
- Tenen informació sobre el tema: característiques, necessitats, tractament, etcètera, dinàmiques educatives i d'acció tutorial?
- L'escola té un protocol d'actuació específic per a aquestes persones? En cas afirmatiu, com és?

Així doncs, a partir de totes aquestes preguntes em plantejo la hipòtesi següent:

Actualment, la majoria de centres educatius no disposa de la informació necessària, com tampoc tenen elaborat cap protocol d'actuació envers l'educació en diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere i, alhora, per evitar l'assetjament i discriminació al respecte (en el cas de la meua recerca, fent focus a la diversitat d'identitats trans) però són conscients que ho necessiten.

3. Objectius de la recerca i estudi

Els objectius que emmarquen aquesta investigació, s'organitzen de la següent manera:

- a) Cercar informació envers la diversitat afectiva sexual i d'identitat de gènere – especialitzada en les identitats trans - per a construir un marc teòric d'aquesta investigació.
- b) Investigar quin és l'estat actual envers l'educació a Catalunya, l'Estat espanyol i altres països que destaquen per ser innovadors en el tema, envers la diversitat sexual i d'identitat de gènere a les escoles, com també la prevenció d'assetjament i discriminació al respecte.
- c) Comprovar si realment els centres educatius disposen de la informació necessària, com també de pautes d'actuació i, alhora, si aquestes han estat facilitades per entitats o institucions, basades en aquestes o bé elaborades pel mateix centre.
- d) Conèixer quina és la postura d'alguns centres religiosos envers la diversitat d'identitat de gènere (nens/es trans).
- e) Construir un protocol d'actuació per a les escoles d'educació infantil i primària en relació al tractament a la diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere amb la informació i procediments necessaris.
- f) Fer una recerca bibliogràfica, d'institucions i associacions per conèixer quines actuacions es fan i proposen per a l'alumnat trans a nivell d'escola.
- g) Fer una recerca de protocols per a tenir models i, així, poder crear el propi a partir d'aquesta informació recollida.
- h) Conèixer quin és l'estat de difusió en relació a recursos i actuacions educatius/es.
- i) Aconseguir recursos existents i de quina manera poder difondre'ls.

- j) Preparar un document amb bibliografia, webgrafia, documentals i audiovisuals, juntament amb associacions i institucions sobre persones trans, per fer difusió a l'escola.

4. Metodologia

Tot seguit, presentaré la metodologia que he seguit per fer l'estudi de cas, un procediment que ha estat del tipus qualitatiu. En aquest estudi de cas, hi ha els següents: 10 centres educatius i el testimoni d'una persona trans. A continuació, exposo els detalls que conformen aquesta part de la investigació:

4.1 Context:

Per una banda, respecte els centres educatius que han estat consultats, aquests es situen a la província de Barcelona. Concretament, 7 d'aquests pertanyen a la ciutat de Terrassa (Vallès Occidental) i la resta estan a Barcelona. La situació d'aquestes escoles és diversa, així que no ha estat considerada cap variable en concret. Únicament, he procurat que es tracti de centres propers al meu abast, per tal de tenir un millor accés en el cas que hagués fet falta un contacte cara a cara.

Per altra banda, el testimoni de jove trans és nascut a Jaén (Andalusia). Per tant, l'experiència i informació que m'ha aportat prové d'una comunitat (i context) diferent.

4.2 Selecció de la mostra

A continuació, adjunto una taula en la qual hi ha representats cadascun dels components que conformen la mostra d'aquest estudi. Per una banda, com bé s'ha explicat en l'apartat anterior, es troben els 10 centres educatius i, per l'altra, el testimoni de jove trans.

Pel que fa als col·legis com a mostra, faig referència a aquest com a institució i als respectius directors/es com a representants d'aquesta. Envers els tipus de centre, la seva tria ha estat sense cap criteri tret de tres escoles en particular. El motiu, és que aquestes són religioses. La meua intenció és conèixer quina és la postura ideològica i de possible actuació envers la diversitat d'identitats de gènere (persones trans). Aquest aspecte, doncs, serà representat en l'apartat "altres" de la taula adjuntada a continuació. No pretenc, però, entrar en cap discurs polèmic posteriorment en la discussió dels resultats, ja que no és la finalitat d'aquest estudi.

Respecte la representació de la mostra en aquesta graella, les escoles estan identificades amb números per respectar el seu anonimat, com també en el cas del

testimoni, que està indicat com a “jove trans”. En el cas d’aquest, en el segon apartat s’inclourà quina fou la titularitat del seu centre (com bé s’ha fet amb la resta de la mostra) i en “altres”, si es va tractar d’una escola religiosa o no.

Taula 1. Llistat d’elements que conformen la mostra

CENTRES EDUCATIUS		
Centre	Titularitat	Altres
1	Concertada	-
2	Pública	-
3	Pública	-
4	Pública	-
5	Pública	-
6	Pública	-
7	Pública	-
8	Concertada	Centre religiós
9	Concertada	Centre religiós
10	Concertada	Centre religiós
TESTIMONIS		
Pediatria		
Assistentia social		
Responsables Pacte DASIG Terrassa		
	Titularitat	Altres
Escola del Jove trans	Concertada	Centre religiós

4.3 Instruments per a la recollida d’informació

Els instruments de recerca que he emprat són els següents:

- **Qüestionaris:** Aquests han estat dirigits a l’equip directiu de cadascun dels centres. Tots els qüestionaris són iguals i, per tant, no s’ha plantejat cap pregunta diferent per a cap centre en específic (Annex: 60)
- **Entrevistes:**
 - **Jove trans:** Aquesta ha estat destinada a poder apropar-me més al que ha estat la vivència d’un jove trans envers una possible situació de desatenció escolar. Es tracta d’una bateria de cinc preguntes, les quals, tot i ser diferents a les del qüestionari, en aquestes també es recull com el centre va actuar al

llarg de la seva escolarització. A més, un altre motiu pel qual he plantejat més preguntes (Annex: 65), és per empatitzar més amb aquesta qüestió i poder construir el protocol d'actuació³⁰ des d'una perspectiva sensible, conscient i realista.

- **Pediatra:** A partir d'una conversa amb un pediatra que treballa tant en l'àmbit públic com privat, envers les persones trans vàrem tractar temàtiques com per exemple quines recomanacions fa a les famílies si aquestes li demanen suport i assessorament, si ho fa únicament des d'una perspectiva mèdica (tal com s'ha esmentat en el marc teòric envers la patologització) i, finalment, què opina envers aquest tema i les demandes que fan altres famílies i activistes perquè la transsexualitat deixi de ser catalogada com un trastorn (en definitiva, el que s'anomena la perspectiva despatologitzadora).
- **Assistent social:** L'objectiu de la conversa amb aquesta especialista era comprovar si, tractant les mateixes temàtiques que varen ser comentades amb el pediatra, tenia la mateixa opinió i quines experiències amb persones trans podia compartir amb mi.
- **Responsables del Pacte DASIG Terrassa:** Vaig contactar amb les responsables d'aquesta iniciativa amb l'objectiu de saber-ne més sobre el seu projecte i quina era la seva opinió envers la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere a les escoles.

4.4 Anàlisi (interpretació de la informació o dels resultats)

A partir dels qüestionaris i entrevistes realitzats/des, he obtingut determinades respostes. Aquestes, per tal d'organitzar-les d'una manera més visual i ordenada, seran presentades en la següent taula. En comptes de representar cadascuna de les preguntes, he seleccionat els temes que recullen aquella informació que buscava. Així, he pogut unificar les respostes obtingudes a partir dels dos tipus d'instrument.

³⁰ Vegeu objectiu e) pàgina 17

Taula 2. Anàlisi dels resultats dels qüestionaris a les escoles i l'entrevista al jove trans i d'altres

ESCOLES	ÍTEMS			
	<i>Tenen document d'atenció a la diversitat</i>	<i>Tenen informació sobre nens/es trans i/o actuacions específiques</i>	<i>D'on prové aquesta informació</i>	<i>Tenen experiència amb nens/es trans</i>
1	No es disposa d'aquest document.	Sí que disposen d'informació en específic.	Prové de les actuacions i dinàmiques de les quals participa des que s'ha adherit a un pacte per a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere (DASIG) ³¹	No, tot i que proposen dinàmiques envers l'educació per a la diversitat afectiva i d'identitat de gènere (el tema d'identitat de gènere es tracta a l'ESO).
2	Sí que disposa d'aquest document, el qual contempla el tractament de la diversitat de l'alumnat i la no discriminació per diferents motius, d'entre ells, per motius de sexe i gènere.	Es disposa de la informació en funció de la necessitat i demanda de l'alumnat. La direcció destaca que els alumnes de primària són petits. Concretament, no he obtingut resposta si tenen informació específica envers nens/es trans.	-	No s'han trobat amb cap cas. Si es donés, s'hi implicaria el tutor/a i els membres de la Comissió d'Atenció a la Diversitat (CAD).
3	Sí es disposa d'aquest document, tot i que les actuacions en relació a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere són paral·leles a aquest. Es treballa des de les tutories de cicle superior.	La informació de la qual es disposa és motiu per fer les dinàmiques d'acció tutorial esmentades en la casella anterior.	Prové del centre de recursos pedagògics (servei educatiu del vallès occidental III).	No s'han trobat amb cap cas. Si es donés, la dinàmica d'actuació consistiria en seguir pautes amb la psicòloga de l'EAP que visita el centre.
4	Sí que disposen d'aquest document, però no s'especifica cap actuació concreta per motius de diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere.	No es disposa d'informació al respecte.	-	No s'han trobat amb cap cas. Si es donés, en termes d'educació, casos com aquests es tracten de forma indirecta amb treballs i dinàmiques de tutoria (però més encarat a l'homofòbia, que no pas a la transsexualitat). Sovint, però, poden portar a l'assetjament escolar i, per aquest motiu, el centre sí ha elaborat un protocol d'assetjament . Allà hi

³¹ Vegeu informació Pacte DASIG Terrassa als resultats (32) i quina és la participació en específic amb el centre 1.

				intervenen mestres, famílies com també psicòloga de l'EAP. Mossos i inspecció estan informats en el cas que hagin d'intervenir.
5	L'escola està revisant i actualitzant aquest document. No obstant, en cap dels documents del centre tenen especificada la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere.	No es disposa d'aquesta informació ja que com a centre de Primària, mai s'han plantejat aquesta situació.	-	No s'han trobat amb cap cas.
6	Sí disposen d'aquest document, però no tenen cap informació inclosa envers la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere.	No disposen de cap tipus d'informació.	-	No s'han trobat amb cap cas.
7	Sí disposen d'aquest document, però no tenen cap protocol escrit per atendre la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere.	Sí disposen d'informació al respecte, degut a un cas d'alumne trans amb el qual es van trobar.	Aquesta informació prové d'experts externs al centre. Varen rebre un assessorament.	Sí es van trobar amb un cas farà anys i varen aprendre molt sobre el tema i com abordar-ho. La presa de decisions va ser assessorada i dirigida per experts, tot i que el propi centre va decidir com resoldre unes problemàtiques que es van donar amb els vestidors. Varen decidir facilitar un espai on es pogués canviar sola.
8	Sí que disposen d'aquest document, però no per a la diversitat sexual ni de gènere en específic.	No tenen informació al respecte, però hi estan treballant.	-	No s'han trobat amb cap cas però si es donés, la dinàmica consistiria en el respecte envers la persona i família, tot seguint els seus desitjos. També es vetllaria per un bon tracte natural entre companys/es i mestres, filosofia la qual porta en pràctica el centre des de sempre.
9	Sí que disposen d'aquest document, però no per a la diversitat sexual ni de gènere en específic.	No tenen informació al respecte, però hi estan treballant.	-	No s'han trobat amb cap cas però si es donés, la dinàmica consistiria en el respecte envers la persona i família, tot seguint els seus desitjos. També es vetllaria per un bon tracte natural entre companys/es i mestres, filosofia la qual porta en pràctica el centre

				des de sempre.
10	Sí que disposen d'aquest document, però no per a la diversitat sexual ni de gènere en específic.	No tenen informació al respecte, però hi estan treballant.	-	No s'han trobat amb cap cas però si es donés, la dinàmica consistiria en el respecte envers la persona i família, tot seguint els seus desitjos. També es vetllaria per un bon tracte natural entre companys/es i mestres, filosofia la qual porta en pràctica el centre des de sempre.
Pediatra	-	-	-	No s'ha trobat amb cap cas, però si es donés, s'encarregaria de derivar-lo a la unitat de psicologia de l'hospital pertanyent. Declara que la seva perspectiva és totalment mèdica, que és necessari passar per tot un assessorament per part de metges i diagnòstics.
Assistent Social	-	-	-	Es va trobar amb un cas farà molts anys. La persona trans li va demanar suport a nivell emocional, ja que es trobava molt desorientada amb tots els canvis i emocions que estava experimentant en una època la qual encara mancava informació i hi havia molt poca visibilitat. Declara que la seva perspectiva és despatologitzadora, que avui dia recomanaria el suport de les associacions LGTBQ
Responsables Pacte DASIG Terrassa	-	-	-	No vàrem tractar situacions concretes de testimonis o experiències al llarg de la trobada.
Jove trans	En aquell moment, el seu centre no en tenia.	El seu centre no disposava d'aquesta informació	-	No tenien experiència prèvia en aquests casos. No es va actuar ni l'equip es va assabentar de la situació (en referència a l'Etap de Primària).

TERCERA PART: RESULTATS I CONCLUSIONS

5. Discussió dels resultats

L'estructura de la discussió, serà la següent: per una banda, s'exposarà l'acceptació o possible rebuig de la hipòtesi plantejada a l'inici de l'estudi i per quin motiu ha estat així, a partir dels resultats extrets en l'estudi de cas. Per l'altra, en base a aquesta verificació o no, s'anirà desglossant tota aquella informació rellevant que he extret de cadascun dels objectius i de les preguntes marcades en la recerca. Així, tot relacionant-ho amb el contingut del marc teòric més destacable.

Per tant, retornem a la hipòtesi, la qual era la següent:

Actualment, la majoria de centres educatius no disposa de la informació necessària, com tampoc tenen elaborat cap protocol d'actuació envers l'educació en diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere i, alhora, per evitar l'assetjament i discriminació al respecte (en el cas de la meua recerca, fent focus a la diversitat d'identitats trans) però són conscients que ho necessiten.

A partir de la mostra analitzada i seguint els objectius de recerca (sobre l'estat actual de l'educació en diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere, sobre la informació que tenen i quines són o si tenen pautes d'actuació) he pogut verificar aquesta hipòtesi: actualment, les escoles de Catalunya no disposen d'aquesta informació, com tampoc del protocol. Tot i això, sí s'han adonat i han reflexionat sobre la seva importància un cop vaig establir contacte amb aquestes i vàrem parlar sobre el tema.

S'ha pogut comprovar, doncs, pels següents motius: En relació a la informació, dels 10 centres, únicament un (Escola 7) va disposar d'informació especialitzada per tal d'atendre un cas concret amb el qual es van trobar. Un altre (Escola 1), també disposa d'informació, però més aviat en format de dinàmiques educatives de cara a l'alumnat un cop a l'any. Concretament, es tracta de tallers envers la diversitat familiar a l'etapa d'infantil, la visualització d'audiovisuals a primària i inicis de secundària sobre la diversitat familiar i afectiva (posteriorment en fan debat) i, finalment, a 4t d'ESO es treballa la identitat de gènere també seguint la mateixa dinàmica. Un aspecte a destacar que varen compartir amb mi, és que en una de les sessions a primària, d'entre totes les aportacions dels alumnes van sortir 16 models familiars diferents. Cal destacar que són participants de les actuacions d'aquest Pacte molt recentment (des del 2014) i, aquest, està modificant-se i ampliant-se constantment. Per tant, es tracta

d'una mesura que mica en mica anirà prenent forma i formarà part del tarannà d'aquesta Escola.

L'Escola 3 va declarar que la informació que es pot oferir està en mans de les tutories de cicle superior i, per tant, és responsabilitat dels tutors (amb l'assessorament de l'EAP) tractar o no aquesta temàtica amb el seu alumnat. No vaig obtenir informació en relació a si tenien alguna programació en el Pla d'Acció Tutorial en específic, com tampoc si en alguna ocasió va sorgir la inquietud per part de l'alumnat respecte aquesta qüestió.

Per últim, l'Escola 2 va confirmar que oferia aquella informació que precisava l'alumnat, segons la seva demanda, però recalcant que els alumnes de primària "són petits". No es va especificar si alguna vegada havia sorgit aquesta qüestió a l'aula (com en el cas del centre anterior).

La resta de centres, tots van respondre que no disposaven d'informació al respecte. Així, la majoria d'aquests no han accedit ni han rebut cap tipus d'informació especialitzada de cara a l'atenció educativa i què significa ser trans. Els qui sí la tenen, ha estat o bé degut a la necessitat per atendre un cas en concret (Escola 7), o per recomanacions d'una mare i un ex-alumne (cas Escola 1, vegeu annex) i, tant l'Escola 2 com la 3, es tracta d'informació circumstancial. És a dir, depèn de com es doni la dinàmica i les inquietuds de l'alumnat al llarg del curs, però no hi ha un objectiu en específic plantejat. En el cas del centre del testimoni trans, tampoc es va disposar d'informació en aquell moment.

Altre motiu pel qual he pogut verificar la meua hipòtesi, ha estat envers el tema del protocol d'actuació esmentat en aquesta. De tots els centres, tret d'un tots tenen el document d'Atenció a la Diversitat, però cap de tota la mostra (inclòs el del testimoni trans) inclou un protocol d'actuació en específic.

Per últim, la darrera afirmació que feia en la hipòtesi era que els centres necessitaven aquesta informació i protocol. Així, he pogut confirmar-la ja que tots em van fer saber mitjançant el correu personal que estaven molt interessats en tenir un feedback sobre la meua investigació, com també envers la recopilació de recursos que hagués fet. Tots, tret d'un centre que no s'ha posicionat (Escola 6), han manifestat que estan d'acord amb què és una necessitat educativa que cal atendre i incloure en la seva línia educativa.

Tal com s'ha vist plasmat en el marc teòric (concretament, en l'apartat L'Educació: Diagnosi de l'estat actual), es planteja que, pel que fa a l'assetjament escolar i la

discriminació, existeixen protocols a les escoles els quals no contemplen una realitat concreta envers la transsexualitat (a Les famílies reclamen un protocol per atendre els transsexuals a l'escola, diari ara.cat, 2015). En aquest article, un portaveu d'Ensenyament confirmava que si es dona algun cas, aquest s'atén de manera individualitzada.

Aquest fet, en relació a les escoles que conformen la mostra, una destacava molt envers els protocols d'assetjament. Aquesta, concretament era l'Escola 4. El mateix centre ha elaborat un protocol (el qual no hi he tingut accés) on hi intervenen els mestres, famílies i també la psicòloga de l'EAP.

A més, en cas que s'hagués d'intervenir més a gran escala, mossos i inspecció també estan informats. Es tracta, doncs, d'un material segurament molt potent que, si fos enriquit amb tots aquells aspectes relacionats amb la transfòbia, contemplaria millor la diversitat. A més, cal remarcar que en el document *Abrazar la diversidad*, elaborat per part del *Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades* (2015), d'entre tots els materials es disposa també d'un protocol d'actuació a seguir en casos de discriminació o assetjament d'aquesta envergadura (en casos d'homofòbia i transfòbia), com també en el cas del *Protocolo de actuación sobre identidad de género en el sistema educativo andaluz* (2015). Per consultar aquests documents en específic, vegeu l'Annex (76-78)

Ambdós documents, els quals no són coneguts per aquest centre, estan disponibles a la xarxa, de tal manera que aquest centre, si hagués sabut de la seva existència podria enriquir i actualitzar el seu protocol.

Alhora, la resta de centres també han de seguir els mateixos passos per tal de combatre i evitar casos d'assetjament i discriminació per raons d'identitat de gènere (concretament).

No obstant, en funció de les respostes obtingudes i en base a l'objectiu sobre la difusió de recursos i intervencions educatives, cap dels centres posseeix i ha rebut aquesta informació en concret. Únicament, l'Escola 1 va rebre el suport i propostes des del Pacte DASIG de Terrassa, fent d'intermediaris una mare i un ex-alumne. Actualment, em van informar les responsables d'aquest pacte que les seves actuacions, materials i recursos els fan arribar directament a tots els centres de Terrassa i, llavors, l'elecció d'adherir-se al pacte o no és de l'escola.

De tal manera que això fa qüestionar com es dona la difusió d'aquests recursos als centres educatius de l'Estat i que possiblement aquesta sigui insuficient. Insuficient

des del sentit que, tot i que estiguin a disposició en les xarxes socials o plataformes web, si les escoles no hi estan pendents (o bé si directament no coneixen l'existència d'aquestes entitats) igualment no accediran a aquesta informació. Jo mateixa, fins que no vaig dedicar-me en profunditat a aquesta recerca no vaig saber de l'existència de moltes fins l'actualitat.

A més, si realment aquest material i informació arribés als centres, seria suficient? És a dir, mantenint l'opció de què el centre sigui qui desestimi o no aquesta decisió faria possible la tasca tant important que estan portant a terme aquestes associacions i entitats? La meua resposta és no, però és la meua. Aquestes preguntes podrien obrir portes per a una propera investigació.

Hi ha assumptes de tal necessitat i importància com aquest que haurien de ser una prioritat i obligació en el món de l'educació (com moltes d'altres). És una conclusió necessària que arribi a nivell Institucional ja que es tracta d'una mesura que no perjudica a ningú, ans al contrari. Una d'entre tantes labors importants d'aquestes entitats és la visibilitat, el fer veure al món que existeixen diferents maneres de viure i experimentar la pròpia identitat. Que aquestes són igual de vàlides que les que sempre han estat determinades com a normatives (responent al binomi d'home i dona).

La tasca de fer visible aquesta realitat és una ajuda per combatre contra la violència i rebuig que té la societat cap a les persones trans. Tal com diu Platero (2014:214-215): "La violència que reciben las personas trans puede llegar a ser muy intensa e incluye no sólo el rechazo social, el desconocimiento de sus realidades y sus necesidades, sino también una violència manifiesta en los lugares básicos de socialización". Per tant, si comença a esborrar-se aquest desconexament des de l'escola, es reduirà aquesta violència, producte de la intolerància, manca de respecte i falta de coneixement i sensibilització.

Tal com s'ha vist i ha quedat plasmat en els resultats, doncs, als centres els manca informació i es precisa un protocol d'actuació educativa i tot un seguit de recursos per tal de poder enriquir la seva línia metodològica i ideològica. Tal com declara David Tello (President de Chrysallis Catalunya): "'Cal un protocol d'actuació a les escoles. Els mestres han de tenir informació per parlar amb naturalitat a classe de l'existència de la diversitat sexual i del fet que hi ha nens amb vulva i nenes amb penis" (a Les famílies reclamen un protocol per atendre els transsexuals a l'escola, 2015, a diari ara.cat).

D'aquesta manera, es necessita que les escoles ofereixin en la seva metodologia i línia ideològica una educació que respecti i, sobretot, faci visibles les identitats trans

com a una realitat més igual de possible i humana com les altres. Per tant, amb les respostes rebudes dels centres m'he adonat que cal tractar-ho no només des de l'acció tutorial de cada mestre titular d'aula (que és òbviament necessari), sinó que ha de ser una actuació compartida amb la resta de professionals del centre, inclòs el PAS i monitors/es. Totes les associacions LGTB com també les de famílies de menors LGTB disposen de seccions en els seus espais web amb material didàctic i formacions dirigides tant a les famílies com també als professionals de l'educació, entre d'altres. És a dir, tothom pot accedir a aquesta informació (per saber-ne més, Annex: 51). A més, tant en el document d' *Abrazar la diversidad (Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades, 2015)*, com també a *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativo* (Platero, 2014) i en el material didàctic publicat per Chrysallis Euskal Herria exposats en el marc teòric es disposa de fitxes, activitats i estratègies educatives concretes a seguir.

Per tant, fins que no arribi el protocol d'actuació que ha esmentat Ensenyament amb el qual està treballant, la comunitat educativa (i societat en si) disposa d'un ampli ventall de recursos per tal de trencar amb els estereotips, les etiquetes, la transfòbia i la categorització de les identitats de gènere que segueixen els patrons únics i indivisibles d'home i dona.

És per aquest motiu que, mitjançant els materials que he trobat esmentats anteriorment (*Abrazar la diversidad, Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativo* i el material didàctic publicat per Chrysallis Euskal Herria), la seva lectura i anàlisi exhaustiva, he pogut donar resposta a l'objectiu en relació a la pròpia elaboració d'un protocol d'actuació educativa des del rol de futura mestra.

Tot això, ha estat amb la finalitat de poder difondre a la comunitat educativa aquelles mesures didàctiques i inclusives, però també alhora preventives envers l'assetjament i discriminació per motius homofòbics i transfòbics. Així, aquest protocol inclòs a la darrera part de l'Annex (80) conté tot un seguit d'actuacions i informacions traduïdes i adaptades de la bibliografia indicada en aquest.

Alhora, també, en resposta a la gran quantitat d'informació que he trobat a la xarxa i als llibres que he consultat, com bé tota no la podia encabir en aquesta investigació per qüestions de límit en l'espai i temps, he preparat un compendi que pugui recollir-la perquè sigui una eina més de difusió. Aquest es pot trobar a l'Annex (51). Tot i això, també ha estat incorporat com a un annex d'aquest protocol, de tal manera que amb la seva difusió als centres, també disposaran d'aquest repertori classificat per diferents temàtiques (bibliografia, webgrafia, recursos didàctics i guies d'actuació, associacions i

institucions, entre d'altres) i també destinataris (família, professionals, infants o a nivell general).

Així, els objectius respecte fer una recerca i recull de recursos i poder difondre'ls podrà ser possible a partir de compartir aquest protocol als centres educatius.

Tota aquesta gran quantitat d'informació que havia trobat no podia deixar-se en l'oblit, de tal manera que el saber, el saber ser i el saber fer han de ser compartits.

Per acabar, falta destacar allò més rellevant que considero que tots hauríem de saber en relació a la identitat de gènere i les persones trans. Tot això, correspon al primer objectiu de tots, que consistia en cercar informació sobre la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere (fent una especial profundització en la qüestió trans i la construcció del gènere als inicis del marc teòric, com també informació rellevant al respecte en l'àmbit de la jurisdicció i l'educatiu).

En resum, destacar respecte a la identitat de gènere, que és quelcom personal i social. És a dir, tal com s'ha vist amb l'experiència del jove trans, amb els seus records va fer saber com ell mateix rebutjà la seva identitat femenina des de la infància i, alhora, com la societat (l'escola, per exemple) li reforçava aquesta identitat que se li havia assignat al néixer. Així doncs, es fa visible la perspectiva que correspon a la construcció social del gènere (Coll-Planas, 2013) i, tal com explica l'autor, aquesta teoria explica com la cultura i la societat defineixen el gènere de les persones. És característic de la nostra que es basi en el fonament del binomi home-dona. És a dir, que només són considerades com a normatives dues categories de gènere (ser home, o ser dona). I, tradicionalment, havia de correspondre's al fenotip humà (és a dir, les característiques físiques de la persona). Tot i que actualment sigui més visible i es comenci a acceptar (no en totalitat) les identitats trans, fins i tot entre aquestes també es fa evident aquest binomi.

Tal com s'ha pogut veure amb el Manifest de Joves Trans Barcelona (2015) respecte el reportatge del 30 minuts Trànsit (2015), varen fer una crítica al respecte perquè només es varen plasmar experiències de persones transsexuals que havien modificat els seus cossos per reproduir el gènere oposat al qual els van assignar al néixer. És a dir, es van fer visibles casos normatius, sense fer veure a la societat que ser trans implica una gran diversitat d'experiències envers el gènere, i que cadascú el construeix a la seva manera, sense la necessitat d'hormonar-se, per exemple.

Retornant a la construcció del gènere, Coll-Planas (2013: 88) exposa que és emprat socialment per classificar-nos entre nosaltres i que hi ha tot un seguit de factors polítics i econòmics implicats que mantenen aquesta dicotomia desigual i, alhora, dota a les relacions socials de previsibilitat. Aquest fet és el que dona estabilitat i per aquest motiu encara es manté avui dia. Encara hi ha por a allò desconegut i al canvi i, per tant, es busca l'acceptació per part dels altres per poder encaixar en un rol reconegut socialment, malgrat no sigui el que realment la persona sent i desitja.

En contraposició a aquesta situació, ens trobem amb el concepte "gènere performatiu" de Butler, el qual molt recentment ha tornat a reflexionar a l'entrevista per Transadvocate (2014). Parafrasejant la declaració citada en el marc teòric, per a ella aquest concepte explica que cada persona hauria de tenir més llibertat per definir la seva identitat. És a dir, que no té perquè el gènere quelcom canviant en tots els casos personals. Només es tracta de què cadascú decideixi com viure'l, experimentar-lo o determinar-lo. En definitiva, és una decisió que només ens correspon a nosaltres.

A més, envers els conceptes de sexe i gènere, Platero (2014) plasma a partir de declaracions de Judith Butler que la perspectiva sobre què el gènere es relaciona amb la societat i el sexe no, és una qüestió que està oberta a debat perquè no és possible afirmar que el sexe estigui separat de la cultura. Això és degut perquè la cultura atorga significats específics respecte ser home o dona (en relació a la informació genètica que ens correspon i diferenciant-ho de com es manifesten els trets físics). Així, segons aquesta perspectiva, sexe no és quelcom específic en termes biològics, està creat socialment.

Queda molt evident, però, que la cultura és un factor molt influent en aquesta situació. Aquest fet, però, és quelcom molt característic de la nostra societat (l'Occidental). Platero (2014) explica que en diferents cultures del món no hi ha considerades com a referents únicament dues opcions de sexe. Són casos com la Xina, Brasil, Mèxic o la Índia. L'autor explica que hi ha experiències que trenquen amb aquesta normativa del gènere, tractant-se de mirades positives i respectuoses de cara a la construcció del gènere. És quelcom, doncs, a reflexionar per plantejar-nos d'incorporar aquesta visió a la nostra societat.

Per últim, doncs, és per aquest motiu que cal valorar molt el moviment "queer" i la important tasca que porta duent a terme des de fa tant de temps. Fent recordatori, segons Sierra (2009) es marca sobretot qüestionar-ho tot i no oferir cap veritat absoluta. La identitat de gènere és quelcom personal i dinàmic, de tal manera que

accepta i fa visible i real qualsevol experiència pròpia amb el gènere, tot trencant amb dualisme (el binomi d'home i dona) i les normes heterosexuales que imposa la societat.

Així doncs, aquí és on s'acull tota aquesta gran diversitat que conforma el ser trans, com també respecte les diferents orientacions sexuals i afectives. Es tracta de respectar i apreciar la diversitat, la diferència amb llibertat. És on podem situar als Joves Trans de Barcelona, que a partir del seu vídeo han reivindicat que aquesta riquesa diversa es faci visible a la societat, per tal de trencar amb els estereotips que s'han anat creant al llarg dels temps respecte als rols de gènere.

En definitiva, un dels camins per poder modificar aquesta perspectiva ideològica estigmatitzadora, intolerant i classificadora és l'educació, motiu pel qual s'ha fet aquesta recerca i serà justificat i reflexionat a les següents conclusions.

6. Conclusions i futures línies d'estudi

Per tal de donar cloenda a aquest treball, presentaré les següents conclusions i inquietuds que han sorgit durant tot el procés i els resultats. Cadascuna d'aquestes parteixen dels objectius de recerca que em vaig marcar des d'un inici, de tal manera que s'aniran desglossant d'una en una.

Així doncs, *a priori*, envers l'objectiu de cercar informació sobre la identitat de gènere i les persones trans, he arribat a la conclusió que hi ha una gran quantitat al respecte. Aquesta es pot classificar en funció de quina ciència l'estudia (antropologia, sociologia, educació, medicina, psicologia, història, entre d'altres), com també quin ha estat el posicionament de la justícia o la religió al llarg dels temps.

D'aquesta manera, provinent de diferents estudis i llibres publicats, com també de la difusió de diverses plataformes activistes i associacions, cada vegada es té més informació a l'abast. A més, aquesta es va especialitzant en diferents àmbits d'actuació (com per exemple, l'educatiu tal com he destacat més en aquest treball). Això permet que tots els membres que conformem la societat tinguem un paper clau, ja no tan sols com a professionals, sinó directament com a éssers humans i socials que som, i puguem accedir, doncs, a tot aquest conjunt de recursos. Estar informats és imprescindible. Ho és perquè hem de tornar a aprendre què vol dir la identitat i, concretament, la de gènere. Cal saber com es construeix, quins prejudicis i quines etiquetes han provocat que avui dia segueixi havent una mentalitat dualista al respecte i, sobretot, comprendre que es tracta de quelcom que només té dret a decidir el propi individu i ningú més.

Altres dades rellevants són tots els canvis normatius que s'han estat fent des de la justícia. Des de les mesures discriminatòries homofòbiques i transfòbiques, fins aconseguir que cadascuna de les comunitats comenci a dissenyar i iniciar mesures que donin resposta als drets de tot aquest col·lectiu. Seria, doncs, una proposta d'estudi molt interessant el tractar amb profunditat el transcurs de tots els canvis legislatius, analitzar quines noves aportacions es fan i com afecten aquestes a la vida i drets de les persones trans.

En definitiva, per tractar-se d'un camp d'estudi que comença a ser més visible actualment, és destacable tota la feina que es porta fent des de fa molt de temps. Aquesta prové de moltes iniciatives que s'han formulat des del nostre Estat i les diferents comunicats que el formen, però alhora també es basen en actuacions provinents d'altres regions del món molt sensibilitzades amb el tema (com són per exemple Suècia o Argentina). Tota decisió que hagin pres que resulti respectuosa i

ofereixi una visió diversa trencant amb la base del binomi home-dona, resulten un gran aprenentatge per a tots nosaltres. És quelcom important, doncs, la difusió de tots aquests actes i recursos. Ser trans no correspon a un lloc geogràfic en específic i, per tant, arreu del món es precisa un canvi de mentalitat molt important.

La tecnologia actual ens ha fet un regal que, si és usat correctament i amb bones intencions, ens pot ajudar a traspasar fronteres i donar ajudes a qui ho necessiti. Aquest regal és la xarxa, tot i que també cal considerar que la censura també hi treballa en contra i en molts indrets no és possible que arribi aquesta informació.

Tanmateix, al nostre país disposem de molta informació que hom pot consultar. Com bé he esmentat anteriorment, a nivell educatiu està en elaboració i reelaboració constant i està al nostre abast. Es disposa de diversos materials didàctics i protocols d'actuació que permeten treballar la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere i, tal com jo m'he centrat més en la darrera, també hi ha material específic.

A més, les diferents associacions que han sorgit al llarg d'aquest temps han aconseguit una millor recepció de les seves ajudes a través de les delegacions en diferents zones de l'Estat. Això ha fet possible que els serveis que ens poden oferir siguin d'un contacte més directe, i també s'ajustin més al context en específic. Així, entre moltes de les actuacions que fan es troben tallers de formació i xerrades en els quals poden assistir famílies, mestres i, en definitiva, tothom (tret d'aquelles que siguin més especialitzades per a algun col·lectiu en concret).

En referència, doncs, al segon i tercer objectiu (en relació a l'estat actual envers l'educació en identitats de gènere i sobre la informació de la qual disposen els centres), a partir dels resultats de l'estudi de cas realitzat he pogut veure com, a nivell general això manca en la seva línia educativa. Tal com tots els centres tenen molt clar que han de ser tolerants envers la diversitat, alhora (en l'etapa de Primària) no han considerat actuacions en específic respecte les identitats de gènere pels següents motius: perquè els falta informació i perquè prèviament no s'han trobat amb cap cas.

Aquestes afirmacions em fan pensar, doncs, altra vegada amb el tema de la difusió, que era un dels altres objectius que em plantejava en aquest estudi. D'entre tots els centres, només un des de fa un curs ha iniciat actuacions i tallers educatius en el centre envers la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere, tot i que aquesta darrera, només es tracta a l'ESO. Aquesta formació prové de la iniciativa del Pacte DASIG de Terrassa i, com bé vaig tenir el plaer de reunir-me amb les seves responsables, vaig poder indagar en com feien la seva difusió (tal com s'ha vist en l'apartat de resultats). Una de les clau que aquest pacte aconsegueix i que considero

imprescindible perquè els centres educatius puguin millorar la seva acció, és que es fan visibles a les escoles. És a dir, es donen a conèixer com a servei perquè s'assabentin de la seva existència, tot i que després és decisió de la institució educativa (o bé per demanda d'alguna família) el demanar el seu assessorament i servei.

Per tant, tot i que una escola ha de treballar el major possible perquè la seva metodologia sigui inclusiva i tracti temàtiques com aquesta, també s'ha de ser realista i saber que la vida en un centre és molt dinàmica i, en ocasions, la gestió del temps no permet que des de la pròpia escola es faci recerca al respecte. Així, el fet que les pròpies entitats i associacions siguin les qui contacten amb els centres educatius és un pas molt important per evitar aquest buit d'informació.

Aquest assumpte envers la difusió el considero molt important però, com a objectiu de la meua recerca s'ha centrat més en conèixer quin és el seu estat únicament a partir de les respostes que em donaven els centres. Així doncs, crec que seria una futura línia d'estudi molt interessant, ja que també caldria conèixer com són les tasques de difusió de les diferents associacions i per quin motiu són així.

Malgrat això, tot i fer la proposta de contacte directe, com bé he esmentat anteriorment després està en mans de l'escola el voler accedir i fer ús de tots aquests recursos que puguin oferir. Hauria de ser, doncs, quelcom obligatori per poder assegurar uns mínims? És una qüestió que també la contemplo com a molt important i que resultaria una altra via d'estudi imprescindible a fer i reflexionar.

Per acabar amb les conclusions extretes del segon i tercer objectiu, també he pogut comprovar com des dels centres es considera que ser trans és una opció que potser no sigui tan compatible amb la infància. Això clarament prové d'aquesta falta d'informació i també perquè hi ha molts casos d'infants trans sense veu. Tot i això, cada vegada estan prenent més presència i les seves famílies estan contribuint al respecte, com també les associacions que les acompanyen.

Creixem amb una educació basada en uns rols de gènere (masculins i femenins) molt tancats i això afecta molt des de la infància. Com bé s'ha pogut veure amb l'entrevista del jove trans (vegeu annex), ell mateix va viure aquesta pressió que va provocar que, durant molt de temps reprimís la seva pròpia identitat i es sentís confós al respecte (ja que ell sentia una cosa, però la societat li deia una altra molt diferent). Un infant pot tenir molt clar que té una identitat que no es correspon a la que li van assignar al néixer, o pot ser té molt clar que no la té clara, que no se sent còmode amb cap o a

l'inrevés, li agrada moure's entre aquestes. En definitiva, es tracta de que pugui crear, descobrir i experimentar per establir els fonaments del que serà el propi individu.

Si al llarg d'aquest procés hi ha el confrontament de la pressió social, l'etiquetatge i el binarisme, els estarem perjudicant i no se'ls permetrà aquesta construcció lliure de la seva identitat. Així doncs, és un assumpte que cal reflexionar. Educar envers la identitat de gènere es pot fer des d'edats molt inicials, sempre adequant aquestes actuacions al seu nivell d'enteniment. El que ha de quedar molt clar, però, és que no se'ls ha de privar d'aquesta informació pel fet de ser petits. És més, quan tenen aquestes edats encara no estan afectats pels prejudicis i estigmes socials. Per tant, cal aprofitar aquesta via d'accés perquè mica en mica, esdevinguin persones justes, reflexives, respectuoses i tolerants envers la diversitat. Alhora, aquesta tasca no ha de cessar en cadascuna de les diferents etapes educatives, de tal manera que és un camí llarg a recórrer al llarg de tota l'escolaritat d'un infant.

Amb tot això, amb la gran quantitat d'informació que he trobat (a nivell de materials didàctics, protocols d'actuació, bibliografia, associacions, audiovisuals, documentals, pel·lícules, guies d'aprenentatge, entre molts d'altres), vaig considerar important marcar-me com a objectius transformar tota aquesta cerca de recursos (que també era un objectiu) en dos tipus de materials: per una banda, un protocol d'actuació educativa i, per l'altra, una llista de recursos que està inclosa en aquest mateix i també en l'annex del treball (46).

Envers el primer material (el qual s'ha plasmat als resultats d'aquest treball), consisteix en un document que recull de manera breu aquelles actuacions educatives, d'acompanyament i per evitar la transfòbia. La seva finalitat és que pugui esdevenir una eina útil pels centres educatius. Un material que fos de consulta fàcil i que recollís allò que considero com a imprescindible. L'altre material es tracta d'un llistat que agrupa tota aquesta informació que he anat trobant al llarg del procés de recerca, perquè també estigui a l'abast de les escoles i la seva comunitat i en puguin fer l'ús que desitgin.

Es tractaria, doncs, d'una tasca de difusió fruit de la investigació que he realitzat durant tot aquest temps. Fins i tot, s'està intentant juntament amb la meva tutora, publicar-lo en una revisa educativa perquè aquest treball i tots els materials elaborats que han resultat d'aquest (com el protocol i el compendi de recursos) pugui arribar a les escoles. Alhora, també vull fer-ho arribar a tots els centres que han participat en la meva recerca, com també les institucions que m'han donat suport i assessorament al llarg de tot el procés.

Com a imminent mestra que seré, jo desitjaria disposar d'aquesta informació ja que, a banda de tenir la responsabilitat de difondre el saber acadèmic entre els meus alumnes, també tinc una altra responsabilitat molt important, i és el seu benestar emocional. L'alumnat conviu en el centre moltes hores i, per tant, durant aquestes necessiten un acompanyat de viatge que els escolti, que els compregui, els respecti i asseguri que la resta també ho farà.

La societat ha de deixar d'esforçar-se en etiquetar. Els éssers humans no som classificables, tots som diferents, únics i originals i això és quelcom que s'ha de preservar i valorar. S'ha de fer possible aquesta diversitat acceptant-nos i estimant-nos tal com som, de manera que no només és un exercici col·lectiu, sinó que comença des del propi individu.

Hem de començar a actuar per prevenció i no pas per necessitat. És cert que quan es viu en primera persona o de molt a prop s'experimenta una sensibilització que dinamitza la seva gestió. No obstant, si ens limitem a actuar per necessitat i no pas per estar preparats per a atendre la gran diversitat que conforma el nostre alumnat, es podrien passar per alt i quedar desatesos molts casos d'alumnes trans. Com bé he exposat, no tots es fan evidents per por a la no acceptació i rebuig.

En relació, cal destacar i valorar el protocol d'actuació en casos d'assetjament de l'Escola 4. Aquest, com a futura línia d'estudi podria estudiar-se i enriquir amb tot allò que faci referència a l'assetjament per motius d'homofòbia i transfòbia.

Finalment, doncs, cal aprofitar que ara que per fi ser trans comença a fer-se visible com a una realitat més, tots hi treballem al respecte. L'eina més potent que ens permetrà que les persones esdevenim respectuoses és l'Educació i, per tant, és on s'ha d'actuar amb molta força. Per una banda, per modificar i reelaborar les metodologies educatives que s'implementen en els centres i, per l'altra, formant envers la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere al futur professorat.

Si des de la nostra formació ja es fa aquest exercici de sensibilització i se'ns prepara al respecte, les nostres actuacions quan arribem en un centre seran molt enriquidores i permetran que també puguem ensenyar a la resta de la comunitat tot allò que haguem après.

Cal prendre exemple d'iniciatives com en el cas d'Argentina, que prioritza la formació docent envers la diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere, o com bé es dóna en el cas de Suècia. En aquest país es destina una gran quantitat de diners a la investigació i millora educativa, a més que és referent envers polítiques d'igualtat de

gènere i això s'està posant en pràctica en el seu sistema educatiu. És més, tenim el clar exemple de la precursora escola Nicolaigarden, un centre preescolar on s'educa en base a un gènere neutre, per tal que cada infant pugui construir la pròpia identitat i ningú li imposi un gènere en específic.

Tanmateix, tampoc podem oblidar els avenços que s'estan portant a terme en el nostre país. Per exemple, tal com s'ha pogut veure, Andalusia va crear l'any 2015 un protocol d'actuació sobre la identitat de gènere en el seu sistema educatiu, caracteritzat per ser despatologitzador, comprensiu i, per tant, que dóna resposta a les necessitats i demandes del col·lectiu trans. El País Basc també està en acció i les qüestions en relació a la orientació sexual i de gènere són prioritàries en l'àmbit educatiu per tal d'actuar. Aquí a Catalunya tenim una llei que recolza també aquesta implicació en el sistema educatiu, en contra de la discriminació per orientació sexual o d'identitat de gènere i està en procés l'elaboració d'un protocol d'actuació, com en el cas andalús. Es tracta d'un projecte que aconseguirà un canvi en els centres educatius. Ara bé, serà imprescindible la seva difusió i fer comprendre a la comunitat educativa la necessitat d'aplicar-lo.

Ja no només a nivell educatiu, sinó perquè com s'ha vist, el desconeixement i la manca de sensibilitat i tolerància envers altres realitats acaben provocant el rebuig i l'assetjament. La diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere ha de formar una part més de la vida a l'escola.

Hem de replantejar-nos que el concepte d'atenció a la diversitat no es limita a les necessitats derivades de trastorns d'aprenentatge o discapacitat, sinó que la singularitat de cada infant és motiu d'atenció la diversitat. Necessitem una educació de qualitat i inclusiva, un camí que està en construcció i reconstrucció constant.

Per acabar, tot i que no l'hi he dedicat un espai en específic en el treball perquè no era un objectiu prioritari en la recerca, he pogut veure com els tres centres religiosos amb els quals he contactat, tots han considerat que és important tractar la diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere. Han declarat que els manca la informació, però també s'han interessat. Es pot veure, doncs, que tot i que el laïcisme versus la religió en aquest aspecte és molt polèmic avui dia, no és quelcom que formi part de totes les realitats educatives.

Seria interessant, doncs, per poder profunditzar millor i conèixer més casos i fer una recerca documental més específica, proposar una futura i possible línia d'estudi al respecte.

Sigui quina sigui la ideologia particular dels centres i creences, tot ha d'encaminar-se al respecte pels seus alumnes i famílies, a crear un espai on es desenvolupin amb llibertat i siguin comprensius amb les realitats de cadascú.

Reconstruïm, doncs, entre tots, una escola que esdevingui un espai confortable amb tots aquells recursos necessaris que facin possible la lliure construcció de la identitat de cadascú.

Bibliografia

Llibres i articles

Butler, J. (1990). *El género en disputa: Feminismo y la subversión de la identidad*. Espanya: Paidós

COGAM, (2016a). Benítez, E. (Coord.). LGBT-fobia en las aulas 2015. ¿Educamos en la diversidad afectivo-sexual? Madrid: Grupo de Educación de COGAM.

Coll-Planas, G. i Vidal, M. (2013). *Dibuixant el gènere*. Valencia: Edicions 96

Coll-Planas, G., Bustamante, G. i Missé, Miquel (2009). *Transitant per les fronteres del gènere*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut.

Missé, M. i Coll-Planas, G. (2010) *El género desordenado: críticas en torno a la patologización de la transexualidad*. Barcelona/ Madrid: Egales.

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

Sierra, A. (2009) Una aproximación a la teoría QUEER. El debate sobre la libertad y la ciudadanía. *Cuadernos del Ateneo*. ISSN 1137-070X, nº. 26, , págs. 29-42

Simonis, A. (comp.) (2005) *Educar en la diversidad* (1ª ed). Barcelona: Laertes

Terror anal: apuntes sobre los primeros días de la revolución sexual. Epíleg de PRECIADO, B. a El deseo homosexual. Editorial Melusina. 2009.

Viñuales, O. (2002) *Lesbofobia*. Barcelona: Bellaterra

Pacte per a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere (2014). *Annex 5 Glossari bàsic*: Terrassa

Documents institucionals i jurídics

Catalunya. LLEI 11/2014, del 10 d'octubre, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgèneres i intersexuals i per a eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. *Diari oficial de la Generalitat de Catalunya*, 10 d'octubre de 2014, núm. 6730

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades

Junta de Andalucía. Protocolo de actuación sobre identidad de género en el sistema educativo andaluz. *Consejería de Educación, Cultura y Deporte. Dirección General de Participación y Equidad*, Andalucía, 25 d'abril de 2015.

Catalunya. Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 3 d'agost de 2010, núm. 5686

Andalusia. Ley 2/2014, de 8 de julio, integral para la no discriminación por motivos de identidad de género y reconocimiento de los derechos de las personas transexuales de Andalucía. *Boletín Oficial de la Junta de Andalucía- Histórico de Boja*, 8 de julio de 2014, núm.139.

Pàgines web i notícies

Queer Catalunya (2013). Diccionari LGTB. Recuperat de <http://queercatalunya.blogspot.com.es/p/bucketlist.html> [Última consulta: 20 d'abril de 2016]

Parole de queer (sine die). Homosexualidad, transexualidad: estamos en todas partes. Recuperat de <http://paroledequeer.blogspot.com.es/2014/05/homosexualidad-transexualidad-estamos.html> OCONSULTA 17/6 [Última consulta: 20 de juny de 2016]

Akntiendz (2014). Judith Butler, entrevista en "Transadvocate 2014". Recuperat de <http://akntiendz.com/?p=10221> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

Chrysallis Euskal Herria (2016). Loratuz, Red de centros escolares que coprenden y acompañan la transexualidad. Recuperat de: <http://chrysallis.org.es/loratuz-red-de-centros-escolares-que-comprenen-y-acompanan-la-transexualidad/> [Última consulta: 10 de maig de 2016]

Chryssallis.org (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de: <http://chrysallis.org.es/> [Última consulta 10 de maig de 2016]

Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2015). Pla interdepartamental per a la no discriminació de les persones homosexuals i transsexuals. Recuperat de: http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/lgtb/pla_interdepartamental/ [Última consulta: 10 de maig de 2016]

Ajuntament de Terrassa (sine die) El Pacte Dasig. Recuperat de: <http://www.terrassa.cat/el-pacte-dasig> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

Tagliabue, J. (13 de novembre de 2013). Swedish School's Big Lesson Begins With Dropping Personal Pronouns. *The New York Times*. Recuperat de: http://www.nytimes.com/2012/11/14/world/europe/swedish-school-de-emphasizes-gender-lines.html?_r=0 [Última consulta: 20 de juny de 2016]

Bonilla, L. (28 de desembre de 2015). Les famílies reclamen un protocol per atendre els transsexuals a l'escola. *Diari Ara*. Recuperat de: http://www.ara.cat/societat/families-reclamen-protocol-transsexuals-lescola_0_1494450583.html [Última consulta: 10 de maig de 2016]

Caro, P., Jimeno, G. I Rocasalva A. (9 de maig de 2016). Ensenyament dará a las escuelas un protocolo sobre alumnos transexuales el curso que viene. *20 minutos*. Recuperat de <http://www.20minutos.es/noticia/2742709/0/protocolo-escuelas-menores-transexuales/carnet-jove/cataluna/> [Última consulta 10 de maig de 2016]

Documentals i audiovisuals

Montaner, J. (Productora) i Olivier R., i Montserrat Ll. (Directors). (2016), *Trànsit, menors transsexuals*. [Documental]. Espanya

DocumentosTV. Barriga C. (Directora). (2004) *El camino de Moisés* [Documental]. Espanya

Pienso, luego existo. (2013) *Beatriz Preciado* [Programa televisiu. Espai de reflexió crítica]. Espanya

Joves Trans Barcelona (Productors i Directors). (2016) *Què passa amb #MenorsTransTV3?* [Vídeo]. Espanya

GAYLES.TV (Productors i Directors) (2014) *Desdibujando el cuerpo*. [Vídeo]. Espanya

Annex

Índex

I.	<i>Compendi de recursos en relació a la qüestió trans.....</i>	52
II.	<i>Instruments de recerca... ..</i>	66
	• Entrevista al jove trans.....	66
	• Qüestionaris a les escoles.....	71
	- Escola 1.....	71
	- Escola 2.....	72
	- Escola 3.....	73
	- Escola 4.....	73
	- Escola 5.....	74
	- Escola 6.....	75
	- Escola 7.....	75
	- Escoles 8, 9 i 10.....	76
III.	<i>Mesures d'actuació en casos d'homofòbia i transfòbia.....</i>	77
IV.	<i>Protocol d'actuació envers la diversitat d'identitats trans en la comunitat educativa.....</i>	80

I. **Compendi de recursos en relació a la qüestió trans**

Aquest apartat està dedicat a oferir, en un format ordenat per temàtiques i destinataris, tota aquella informació i recursos que he trobat al llarg de la meva recerca. Aquest recull pot consultar-lo qualsevol que vulgui sensibilitzar-se i conèixer més sobre la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere (i més en concret, sobre aquesta darrera i la transsexualitat, en específic). Tot i que està adjunt a l'apartat de l'Annex "Compendi de recursos en relació a la qüestió trans" també configurarà el que serà l'annex del protocol d'actuació que he dissenyat. D'aquesta manera, com bé l'objectiu és fer-lo arribar a les escoles, disposaran d'aquest compendi de recursos perquè puguin tenir-ne un accés més ràpid i eficient, com també perquè puguin recomanar-los a les famílies i complementar així el seu procés de suport i acompanyament.

Informació: conceptes

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades

- Des de la pàgina 9 fins la 21 d'aquest document es pot trobar informació dedicada a l'explicació dels principals conceptes i característiques en relació a la diversitat sexual, familiar i d'identitat de gènere. Alhora, també fa un incís en l'assetjament escolar per motius d'homofòbia i transfòbia.

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

- Aquest llibre està dedicat a la transsexualitat i es tracten diferents àmbits al respecte. Hi ha una gran quantitat d'informació teòrica destinada tant a públic docent, com familiar, entre d'altres.

Coll-Planas, G. i Vidal, M. (2013). *Dibuixant el gènere*. Valencia: Edicions 96

- Explicació del gènere com a construcció cultural, la qual regula la diferenciació i desigualtats les dones i els homes i, conseqüentment, provoca l'exclusió de les persones gais, lesbianes, bisexuals, trans i intersex. Es plasma com les normes establertes del gènere a causa de la violència, pressió i discursos donen forma a les nostres vides.

Arcarons, A., De Blas, M., Garcia, J. et al. (2009) *Guía de la Asociación de Madres y Padres de Gays, Lesbianas, Bisexuales y Transexuales*. Barcelona: AMPGYL Asociación de Madres y Padres

- En aquest document s'inclou la següent informació: una mica d'història sobre l'associació, quins són els seus objectius, propòsits i activitats, com també informació sobre la transsexualitat, terminologia, la importància del treball en família i tot un llistat de conceptes que destaca l'associació que no s'han de confondre.

[Chrysallis.org](http://chrysallis.org) (2016). *Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales*. Recuperat de: <http://chrysallis.org.es/recursos/guias-y-folletos/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En aquest enllaç es pot trobar en primer lloc, un tríptic informatiu que ha elaborat l'associació envers la seva tasca, què és la transsexualitat, quines són les seves recomanacions i alguns indicis i indicadors que poden donar-nos pistes sobre la transsexualitat en els infants. En segon lloc, hi ha una presentació sobre la transsexualitat, la identitat de gènere i altres terminologies, com també dades significatives envers la transsexualitat i els diferents objectius que es marquen en l'àmbit educatiu, sanitari, legislatiu i social.

[Xarxa Trans i Intersex de Barcelona](#) (sine die) *Fundació Enllaç. Guia trans*. Barcelona: Xarxa Trans i Intersex de Barcelona.

- Aquesta guia, elaborada per la Fundació Enllaç, conté tot un seguit d'informació en relació a què implica ser trans avui en dia, com també quins mites i prejudicis hi ha al respecte, quina relació hi ha amb el cos, quins són els drets i, per últim, un recull de recursos de tot tipus (per exemple: on denunciar situacions discriminatòries; on consultar informació sobre la documentació i canvi de nom i menció de sexe en documents oficials; on trobar informació sobre tractaments mèdics; un llistat d'associacions i col·lectius; filmografia, bibliografia, entre d'altres.

Material didàctic, recursos educatius inclosos a:

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades

- Des de la pàgina 76 fins la 105 hi ha tot un conjunt de recursos didàctics sobre la diversitat sexual, familiar i d'identitat de gènere (més de 200). Aquests estan dividits en dues parts: la primera correspon a materials ajustats als nivells d'Infantil, Primària, Secundària, Batxillerat i Formació Professional, conjuntament amb audiovisuals i llibres. Es tracta d'un recull, doncs, d'unitats didàctiques i activitats per treballar a l'aula. A la segona part, hi ha tot un seguit de fitxes amb d'altres recursos que també poden resultar d'interès, recollits de manera breu.

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

- En aquest llibre hi ha tota una part (gairebé la meitat) de pàgines en color taronja, en les quals, d'entre altres informacions hi podem trobar tècniques d'intervenció, activitats i materials didàctics (de la pàgina 275 fins la 358). Es tracta, per exemple, d'activitats grupals amb l'objectiu d'empatitzar i entendre les necessitats de les persones trans (entre d'altres).

[Chrysallis.org](http://chrysallis.org) (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de: <http://chrysallis.org.es/recursos/recursos-educativos/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En primer lloc, en aquest apartat del web de l'Associació es pot trobar el material anomenat "Chicos y Chicas: Identidad y cuerpo", el qual està publicat en diferents idiomes. La seva finalitat és poder treballar el coneixement sobre la identitat i el cos, per tal de poder comprendre la diversitat (concretament, es pretén la comprensió envers la relació entre identitat sexual i els genitals) i deixar enrere els models tradicionals que es mostren a les escoles corresponents a noi=penis i noia=vulva. El següent material, "La identidad sexual del ser humano" també és d'elaboració per part de l'Associació, també en relació a la identitat de gènere, la transsexualitat i la genitalitat. Per últim, hi ha adjunt un document de *Comisiones Obreras Enseñanza* anomenat "Somos como somos. 12 inclusiones, 12 transformaciones". Es tracta d'un manual pel professorat que conté també diferents unitats didàctiques per tal de treballar la

diversitat en general: corporal, sexual, funcional, afectiva, d'identitat de gènere i familiar a les etapes d'Infantil i Primària, per tal d'oferir models rics i diferents a l'alumnat, igual de vàlids que els que són considerats com a normatius.

Associació de famílies lesbianes i gais (2016). Educació. Recuperat de <http://www.familieslg.org/familieslgtb/educacio/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En aquesta secció de la pàgina web de l'Associació podem trobar, entre d'altres, es pot trobar el següent enllaç (<http://www.familieslg.org/familieslgtb/category/bibliografia/recursos-didactics/>) en el qual hi ha tot un recull de materials educatius que ha fet l'Associació, destinats a l'ús de les famílies i també pels professionals de l'educació. Concretament, s'hi poden trobar tot un conjunt d'enllaços amb la següent informació: el contingut del material, l'edat dels destinataris, materials interactius, jocs de taula, multimèdia i també material on-line per treballar la diversitat.

Bones pràctiques

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades

- Des de la pàgina 23 fins la 32 hi podem trobar tot un seguit de bones pràctiques envers la diversitat sexual, familiar i d'identitat de gènere en els següents nivells: internacional, estatal i en centres escolars.

Associació de famílies lesbianes i gais (2016). Educació. Recuperat de <http://www.familieslg.org/familieslgtb/category/bonespractiques/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Aquest enllaç condueix a una pàgina en la qual les famílies fan visibles totes aquelles bones pràctiques que s'han dut a terme en diferents centres escolars. A més, en fan publicitat tant a la pàgina web com també en la seva pàgina de facebook, de manera que també donen la possibilitat que la resta de famílies comparteixin activitats perquè pugui fer-se'n difusió.

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

- En l'apartat "Una escuela segura" (pàgina 195), Platero (2014) proposa no només preveure i reduir les agressions i la discriminació, sinó aconseguir un clima positiu a l'escola a partir d'una transformació d'aquesta. Es tracta de canvis a nivell psicològic, social, educatiu i físic que impliquen no només al currículum i a les dinàmiques educatives del centre, sinó també a nivell personal en la comunitat. Així doncs, plasma tot un seguit de recomanacions a seguir.

Tagliabue, J. (13 de novembre de 2013). Swedish School's Big Lesson Begins With Dropping Personal Pronouns. *The New York Times*. Recuperat de: http://www.nytimes.com/2012/11/14/world/europe/swedish-school-de-emphasizes-gender-lines.html?_r=0

- Aquest enllaç condueix a un article publicat pel diari New York Times el qual parla sobre l'escola Nicolaigarden a Estocolm (Suècia). Es tracta d'una escola on es treballa en base a la igualtat de gènere, sense educar als infants en base als rols que s'han establert com a normatius. Alguna de les característiques de la línia d'aquest centre, entre d'altres, és per exemple el fet que el professorat es dirigeix als alumnes amb un pronom personal neutre. També, des de l'any 2010 en base a aquest centre precursor es va fundar l'escola Egalia (igualtat en suec) la, qual està a Södermalm (un districte de la capital sueca). Per a més informació sobre aquesta, consulteu el següent enllaç: <http://www.bbc.com/news/world-europe-14038419>

Formació

General

Federación Estatal de Lesbianas, Gais, Transexuales y Bisexuales (FELGTB) (sine die). Eventos y formación. Recuperat de <http://www.felgtb.org/temas/eventos-y-formacion> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En aquest espai de la FELBTB es fa la difusió de les diferents jornades formatives programades, per tal de poder-ne estar al corrent. No hi ha una especificitat envers els destinataris.

COGAM Educa (2014). Investigación 2014-16. Recuperat de: <https://cogameduca.wordpress.com/que-hacemos/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En aquesta secció del web de COGAM (col·lectiu LGTB de Madrid), l'equip compta amb una gran quantitat de voluntaris/es que eduquen als infants i adolescents en relació a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere, en la seva inclusió social, com també ofereixen programes de formació al professorat i famílies. Ofereixen xerrades a instituts, AMPAs, tallers de formació per a educadors, conferències, taules rodones, congressos i la confecció de materials educatius en relació a la homosexualitat, bisexualitat i transsexualitat (a més de dedicar-se a la investigació educativa).

Professorat

Associació de famílies lesbianes i gais (2016). Educació. Recuperat de <http://www.familieslg.org/familieslgtb/educacio/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Com a entitat ofereixen un servei de formació pels professionals de la docència envers la diversitat familiar i de gènere. Es tracta de l'oferta següent:
 - Assignatura a la UB (Universitat de Barcelona): Diversitat familiar, afectiva i materials didàctics (la qual consta de 2 crèdits de lliure elecció).
 - Formació a les escoles: Es dediquen a fer formació al professorat tant d'Infantil i Primària en el cas que ho sol·licitin les escoles gratuïtament. La programació de la formació és la següent: Diversitat familiar, afectiva i materials didàctics.
 - Conferències i ponències en congressos i jornades: Ofereixen xerrades per parlar sobre la família, de la gestació subrogada, l'adopció, el bullying, la diversitat de gènere i materials didàctics, entre d'altres.

Pacte per a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere (2014). ANNEX 1. Accions 2014-2015 per eixos: Terrassa

- Entre molts àmbits que es treballen des del pacte, en destaco l'educatiu. Concretament, comptant amb les diferents iniciatives i objectius que es proposen, faig esmena de les següents de cara a la formació:
 - En base a l'objectiu "Fomentar una escola que reconegui i expliqui des de la normalitat les diferents orientacions sexuals, identitats de gènere, els models de família diversos i que qüestionï el model de la

masculinitat hegemònica”, proposen: Formació pel professorat de centres de primària i secundària públics i concertats

- En base a l'objectiu “Assegurar una atenció i entorn adequats a infants i adolescents gais, lesbianes, bisexuals, trans i intersexuals en els centres escolars públics i concertats”, proposen: Formació pel professorat dels centres educatius (primària i secundària)

Famílies i altres:

Pacte per a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere (2014). *ANNEX 1. Accions 2014-2015 per eixos: Terrassa*

- En relació al darrer objectiu plantejat anteriorment, es proposa:
 - Formació per a les mares i pares des de les AMPAs (entre d'altres)
 - Formació pels membres de les associacions estudiantils.

Guies de recursos

Famílies

Chryssallis.org (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de <http://chrysallis.org.es/recursos/guias-y-folletos/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- El darrer document que es pot trobar en aquest apartat consisteix en una guia destinada a les famílies en relació a la identitat de gènere, què significa, quin és el seu “funcionament”, quins indicadors poden intuir una possible transsexualitat en els infants i, el que és més important, com ajudar-los i acompanyar-los i quines actituds i comportaments s'han d'evitar de cara a aquest suport, com també de quina manera es poden gestionar les emocions, entre d'altres.

Persones trans

Regidoria de Dona i Drets Civils (sine die). *Guia de recursos per a persones Trans de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Regidoria de Dona i Drets Civils.

- Es tracta d'una guia que conté informació en relació al canvi de gènere, com també tot un conjunt de recursos específics pertanyents a la ciutat de Barcelona per poder informar-se sobre aspectes trans en diferents àmbits (educatiu, salut, etc.). A més, també conté un compendi de recomanacions com són per exemple bibliografia, associacions i pel·lícules, entre d'altres.

Guies d'acció:

Per combatre i prevenir l'assetjament per homofòbia i transfòbia a les escoles

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades

- Des de la pàgina 34 fins la 74 aquest document ofereix una guia d'acció per combatre contra l'assetjament a les escoles. Les orientacions que presenta són per prevenir-ho, com també indicadors per detectar el possible bullying i un protocol per poder fer front a l'assetjament escolar per motius d'homofòbia i transfòbia.

COGAM Educa (2014). Investigación 2014-16. Recuperat de: <https://cogameduca.wordpress.com/recursos/> [Última consulta:20 de juny de 2016]

- En aquesta secció del web, entre diversos recursos destaco la següent documentació destinada a preveure, gestionar i resoldre tot allò relacionat amb el bullying i ciberbullying (en relació a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere):
 - o "Yo a eso no juego: Bullying y ciberbullying en la infancia": Es tracta d'un model de protocol d'actuació envers situacions d'assetjament i ciberassetjament, el qual està elaborat per "Save the Children".
 - o "Guía de recursos para centros educativos en casos de ciberacoso": Es tracta d'informació en relació a la intervenció als centres educatius: materials destinats a l'equip directiu per a l'Acció tutorial. Està publicat pel Defensor del Menor de la Comunitat de Madrid.
 - o "Guía de actuación contra el ciberacoso": Es tracta d'una guia de recursos per a pares i educadors, publicada per Instituto Nacional de Tecnologías de la Comunicación (INTECO)

Programes i projectes

Associació de famílies lesbianes i gais (2016). Educació. Recuperat de <http://www.familieslg.org/familieslgtb/educacio/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En la secció d'aquest web, d'entre diverses actuacions a nivell educatiu, en destaco els projectes següents:
 - Recerca d'Escoles LGTB-Friendly: Es tracta d'un projecte per fer un estudi previ envers l'estat a les escoles en relació a les polítiques escolars internes vers les famílies, dels materials didàctics emprats (en qüestions LGTB) entre d'altres afers i plantejaments. La finalitat d'aquestes és posar en marxa tot un conjunt d'accions per atendre i preveure possibles problemes actuals i de cara al futur.
 - Projecte Europeu Rainbow Has: Aquest projecte està finançat per la comissió europea i l'associació el realitza amb altres entitats d'arreu del continent, amb la coordinació de l'oficina de l'Ararteko (Defensoria del poble del País Basc). La primera part d'aquest projecte consisteix en l'elaboració de material didàctic multimèdia en diversos idiomes per a l'alumnat de Primària i Secundària. La segona es tracta de la confecció d'estadístiques envers la qüestió LGTB a nivell europeu.
 - Projecte conta-contes "fes-t'ho com vulguis": Com en el cas anterior, les famílies que siguin sòcies poden demanar una actuació de la companyia contacontes "Fes-t'ho com vulguis" a l'escola dels seus fills/es. Aquests contes també estan dividits per franges d'edat (hi ha tres blocs).
 - Programa contes a l'escola: les famílies que siguin sòcies poden rebre a l'escola dels seus fills/es un lot de llibres que estan dividits per franges d'edat. Des del web es pot fer la sol·licitud i l'associació fa arribar el lot corresponent a l'edat dels infants a l'escola indicada. És important que l'escola confirmi la seva arribada.

Contes, llibres (Infantil i Primària)

Chryssallis.org (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de <http://chrysallis.org.es/recursos/cuentos/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

Chryssallis.org (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de <http://chrysallis.org.es/recursos/recomendaciones/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Ambdós enllaços dirigeixen a la pàgina web de l'Associació on es poden trobar contes i llibres dirigits a diverses edats (infantil, primària, joves i adults) en relació a la qüestió trans.

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

- A l'apartat "II. Herramientas y recursos" l'autor proposa tot un recull de recursos en relació a la qüestió trans al subapartat "7. Algunos recursos recomendados" com per exemple literatura infantil i juvenil, novel·la (i novel·la juvenil trans en anglès) i, per últim, també assaig (pàgines 384-398)

Documentals, audiovisuals, pel·lícules

Infants, joves i altres (general)

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

- A l'apartat "II. Herramientas y recursos" l'autor proposa tot un recull de recursos en relació a la qüestió trans al subapartat "7. Algunos recursos recomendados" com per exemple documentals, curts i pel·lícules (pàgines 379- 384)

Professionals / família

DocumentosTV. Barriga C. (Directora). (2004) *El camino de Moisés* [Documental]. Espanya

- Es tracta d'un documental que tracta sobre el relat personal envers l'experiència d'en Moisés, un dels pocs homes trans que farà uns anys hi havia a Espanya. Per tant, es va tractar d'una oportunitat de visibilitat molt rellevant per aquell moment (la qual en l'actualitat es podria enriquir amb les noves opinions i afers inclosos en l'activisme trans). Explica el procés de reconstrucció de la seva identitat, la decisió que va prendre en relació a operar-se o no els genitals, entre d'altres.

Pienso, luego existo. (2013) *Beatriz Preciado* [Programa televisiu. Espai de reflexió crítica]. Espanya

- Paul B. Preciado és referent imprescindible respecte les qüestions i teoria queer i transgènere. En aquest programa mostra els seus pensaments conjuntament amb aportacions de filòsofs destacats, com també hi participen d'altres testimonis.

Joves Trans Barcelona (Productors i Directors). (2016) *Què passa amb #MenorsTransTV3?* [Vídeo]. Espanya

- Aquest vídeo fet per Joves Trans Barcelona és el contra argument del documental *Trànsit, menors transsexuals* que es va fer a TV3. Es tracta d'una crítica als models i rols de gènere normatius que es plasmen en aquest (és a dir, el model d'home i dona), sense tenir en compte la real i àmplia gama de diversitat que existeix respecte la identitat de gènere. És a dir, el col·lectiu queer.

Chryssallis.org (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de <http://chrysallis.org.es/recursos/documentales/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- En aquest apartat del web hi podem trobar la proposta que fa l'Associació en relació a diferents documentals, sobre la qüestió trans i la identitat de gènere.

COGAM Educación (Productors i Directors). (2015) *LGTB-fobia en las aulas 2015. ¿Educamos en la diversidad afectivo-sexual?* [Vídeo]. Espanya

- En aquest vídeo, es plasma la finalitat de l'estudi (en relació a la diversitat afectiva i sexual en el sistema educatiu), com també alguns dels resultats i conclusions (entre d'altres) més rellevants. Ha estat publicat per *Equipo de Investigación Educativa del Grupo de Educación COGAM*, en col·laboració amb ILGA-Europe. Ofereix dades molt importants ja que l'estudi va plantejar preguntes als alumnes, de tal manera que dóna peu a reflexionar com viuen i consideren la diversitat afectiva i sexual (la dels altres i la pròpia).

Pàgines web (associacions, fundacions i institucions)

Fundació Enllaç (2010). Fundació Enllaç. Recuperat de <http://www.fundacioenllac.cat/>

- Es tracta d'una entitat privada creada l'any 2008 per una vintena de persones LGTBI (lesbianes, gais, trans, transsexuals i transgènere, bisexuals i intersexuals). Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

COGAM (2016). Colectivo de lesbianas, Gays, Transexuales y Bisexuales de Madrid. Recuperat de <http://www.cogam.es/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Es tracta d'una ONG la qual s'encarrega de lluitar contra la discriminació per motius d'identitat de gènere i orientació sexual. Va fundar-se l'any 1985 i en l'actualitat és de les principals associacions LGTBI a Espanya. Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

COGAM Educa (2014). Investigación 2014-16. Recuperat de: <https://cogameduca.wordpress.com/que-hacemos/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Es tracta d'un equip que compta amb una gran quantitat de voluntaris/es que s'encarreguen d'educar als infants i adolescents en relació a la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere, en la seva inclusió social. També ofereixen programes de formació al professorat i famílies, xerrades a instituts, AMPAs, tallers de formació per a educadors, conferències, taules rodones, congressos i la confecció de materials educatius en relació a la homosexualitat, bisexualitat i transsexualitat. A més, es dediquen a la investigació educativa. Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

AMPGIL (2016). Associació de pares i mares de Gais, Lesbianes, Bisexuals i Transsexuals. Recuperat de <http://ampgil.org/ca/> [Última consulta:20 de juny de 2016]

- Associació que neix l'any 1994, la qual la seva creació i primers anys va estar molt lligada a la Coordinadora Gai-Lesbiana. Destaquen al seu web, les següents missions: "acollir, recolzar, compartir i ajudar a no silenciar els sentiments". Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

Chrysallis.org (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de <http://chrysallis.org.es/sample-page/> [Última consulta:20 de juny de 2016]

- Es tracta d'un grup nombrós de famílies de nens/es i adolescents transsexuals. D'entre les diferents missions i actuacions que ofereixen, tal com mostren al seu web estan les següents: interactuar i compartir experiències entre les diferents famílies, també els seus dubtes, porcs, preocupacions, expectatives, il·lusions, entre d'altres. Ofereixen suport, ajuda, documentació i contactes (entre d'altres) per poder resoldre els problemes que puguin sorgir en els següents entorns: familiar, social, educatiu, sanitari i legal. Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

FLG (2016). Associació de famílies lesbianes i gais Educació. Recuperat de <http://www.familieslgtb.org/familieslgtb/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Es tracta de l'associació de famílies de mares i pares lesbianes, gais, trans, bisexuals o intersex, constituïda l'any 2003. Aquests lluiten conjuntament per tal d'equiparar plenament els drets i deures que els corresponen.

Ajuntament de Terrassa (sine die) El Pacte Dasig. Recuperat de: <http://www.terrassa.cat/el-pacte-dasig> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Es tracta d'un pacte aprovat el 18 de novembre de 2014 per lluitar contra l'homofòbia, la intersexfòbia, biofòbia i transfòbia de manera quotidiana en els següents àmbits: esportiu, de lleure, juvenil, cultural, laboral i escolar, entre d'altres. D'entre diferents objectius marcats, en destaca la normativització de les diferents orientacions sexuals, identitats de gènere, com també de models familiars. Es pretén aconseguir-ho des d'un enfocament transversal que vagi més enllà de l'associacionisme LGTBIQ, com també d'organismes competents. Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

FELBTB (sine die) Federación Estatal de Lesbianas, Gais, Transexuales y Bisexuales. Recuperat de <http://www.felgtb.org/quienes-somos> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Es tracta del referent més important del moviment associatiu lèsbic, gai, transsexual i bisexual a Espanya. És un espai de coordinació i intercanvi pel moviment associatiu LGTB. Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

COLEGAS (2015) Confederación Española LGBT. Recuperat de <http://www.colegaweb.org/> [Última consulta: 20 de juny de 2016]

- Es tracta de l'agrupació de diferents associacions que treballen per la igualtat de gais, lesbianes, bisexuals i transsexuals en diferents indrets d'Espanya. Per saber-ne més, consulteu l'enllaç.

II. *Instruments de recerca*

- Entrevista Jove trans

E: Entrevistadora

J.T: Jove trans

E: Cuando empezaste a sentir que tu verdadera identidad no se correspondía a la que te había acompañado hasta el momento, ¿Hubo alguien en la escuela que detectó que algo te ocurría a nivel emocional?

J.T: El primer recuerdo que tengo de un rechazo a la identidad femenina es con 3 años vistiéndome para la boda de mi tía. Mi madre quería ponerme un vestido, yo lloraba porque me negaba a ponérmelo y no quería ir a la boda. Incluso antes, cada vez que querían ponerme un vestido, yo me enfadaba. No sé si realmente se podría considerar un rechazo a la identidad femenina, ya que no sé hasta qué nivel la identidad está desarrollada a esas edades; aún así creo que es interesante comentarlo. Cuando empecé a ir al colegio creo que fue cuando más cuenta me di de que mi verdadera identidad entraba en conflicto con la identidad que tenía asignada. Ya que en el colegio intentan reforzarte tu supuesta identidad, diciéndote “los niños hacen esto, las niñas esto otro”, dividiéndote en grupos, los baños por separado etc. En definitiva, es cuando empiezan a inculcarte cómo funciona la sociedad.

En la escuela, en preescolar, lo que comentaban los profesores era que yo mismo me aislaba de los demás; no quería participar en actividades colectivas, a veces me encontraban llorando solo, alejado de los demás sin decirle nada a nadie, incluso una vez que estaba enfermo con gastroenteritis no quise decirles nada a los profesores. En cuanto a la identidad, nunca comentaron nada al respecto.

Por otra parte, mi madre mientras estudiaba infantil le comentó a su profesor de psicología que notaba un comportamiento “extraño” en mí, por vestirme siempre como un niño, autodenominarme con nombres masculinos, etc. La respuesta del profesor fue que me dejara ser yo mismo, que no me reprimiera, que dejara pasar el tiempo a ver cómo evolucionaba.

E: En el caso de que no hubiese tal detección previa, ¿Llegaste a acudir a alguien en la familia o en la escuela? En caso afirmativo, ¿Quién fue esa persona? ¿Cómo te ayudó? (Por ejemplo, departamento de orientación, psicología, tutor/a, entre otros.)

J.T: A pesar de que mi madre notó algo, realmente no se tomaron medidas, solo dejarme a mí mismo elegir como quería comportarme, etc. Por tanto, no fue hasta los 15 años cuando hablé con mi madre para decirle que yo era un chico, que tenía un hijo. La decisión de hablar con mi madre fue porque con ella tenía confianza para hablar de cualquier tema, y sabía que si alguien podía comprenderme y ayudarme, era ella.

Su ayuda consistió principalmente en su apoyo, que es básico en este proceso. Se informó en “Colegas” (Confederación española LGTB), para saber los pasos que debíamos tomar para que me derivaran a la Unidad de Identidad de Género del Hospital Carlos Haya en Málaga.

En el colegio en ningún momento se comentó nada de la identidad sexual, y poco o nada de la orientación sexual (realmente los temas sobre sexualidad se limitaban a la biología y fisiología, es decir, la anatomía del aparato reproductor y el desarrollo de los caracteres sexuales secundarios). Es de destacar que mi colegio era religioso, por lo que creo que no querían meterse en estos temas, lo cual yo creo que es un problema, porque la ignorancia desde la infancia es lo que luego motiva el odio o rechazo por la diversidad sexual, propia y ajena.

Para estudiar bachillerato dejé el colegio en el que estuve desde los 3 años, y entré en un instituto. Por entonces ya estaba yendo a consulta psicológica y endocrinológica en Málaga. Fue entonces cuando hablé sobre mi identidad con mi tutora, y ella decidió hacer una reunión con los demás profesores, para que me empezaran a tratar como chico, y normalizar la situación con los compañeros. También empecé a hablar con la orientadora del centro, aunque creo que es importante destacar que más bien fui yo quién les informó/orientó sobre este tema, cuando debía ser al revés. Es decir, no sufrí rechazo en el instituto, pero tampoco tenían mucho conocimiento sobre este tema.

E: ¿Qué clase de ayuda te hubiese gustado recibir? ¿Tuviste problemas a nivel de relaciones sociales?

J.T: Más información en el colegio, no solo para comprender mejor qué me pasaba, sino para que los compañeros conocieran esta situación y pasara a ser algo normal. Hasta los 15 años me negaba a hablar de mi identidad con nadie, por el miedo al rechazo, ya que entre los compañeros a veces se oían comentarios sobre la transexualidad, o sobre homosexualidad y travestismo, que para ellos era todo lo mismo, burlándose y menospreciando a estos colectivos, como si fueran personas de

segunda clase, o etiquetándolas siempre con ciertas profesiones (las relacionadas con el mundo del espectáculo, la prostitución y los que se dedican a la prensa rosa). Este tipo de comentarios reforzaron mi actitud de aislamiento, de no querer expresar cómo me sentía o quién era.

Sentía dificultad para confiar en los demás, prefería aferrarme a mi individualidad que pertenecer a un colectivo. Esto fue especialmente problemático en la adolescencia (además de otros problemas ligados a la adolescencia de un transexual), ya que en estas edades es muy común formar grupos de amigos, y rechazar a los que están fuera de él. Ya no sólo me aislaba yo mismo, sino que me imposibilitaban entrar en algún grupo, no encajaba en ninguno. Aún así tuve la suerte de conservar a mis amigos de siempre, aunque en algunos aspectos ellos no me comprendieran. Esta incompreensión por parte ya no de mis amigos, sino de otros compañeros del colegio, dio paso a burlas, persecuciones en la calle junto con insultos, etc.

La ignorancia conduce al rechazo, que a su vez empuja al odio y persecución de aquello que no comprendes.

E: ¿Crees que estas situaciones personales (de desatención, de rechazo...) de los niños/as *trans* influyen en su rendimiento académico y desarrollo emocional? Personalmente, en tu caso, ¿Crees que si la escuela hubiese tenido unas actuaciones específicas, tu trayectoria académica y personal hubiese sido distinta?

J.T: Sí, aunque por supuesto, depende mucho de cada niño. Por ejemplo en mi caso, académicamente siempre me ha ido bien, aunque en el desarrollo emocional no. Con esto quiero decir que cada niño reacciona diferente ante el rechazo e incertidumbre de qué le ocurre. Ante una misma situación, algunos se defenderán evitando todo lo relacionado con el colegio, otros como yo, se encerrarán en sí mismos, intentando que nadie le “detecte”, que todo parezca normal, inclusive lo que atañe al ámbito académico; si no das problemas en el colegio y las notas son buenas, todos creen que no tienes problemas, y por tanto “te dejan tranquilo”. Por supuesto, ahora entiendo que esto era contraproducente.

Con esto quiero destacar que no solo hay que pensar que el niño con problemas en algún aspecto es al que hay que atender; cualquiera de los niños podría ser transexual, aunque los profesores no vieran a simple vista nada...ya que este niño puede estar esforzándose en aparentar “normalidad” (entendiendo por normalidad ser como esperan que seas).

Sin embargo, sí, es evidente que estas situaciones dificultan el desempeño en la escuela e influyen directamente en tu desarrollo emocional. Yo mismo no quería muchas veces ir al colegio, aunque no decía nada porque le daba mucha importancia a mis estudios.

Si en el colegio este tema se hubiese tratado como algo normal, me habría permitido expresar quién era mucho antes, además de sentirme bien conmigo mismo. Por supuesto, habría recibido menos insultos y rechazo por parte de mis compañeros, lo que favorecería al desarrollo de mi autoestima. En el ámbito académico creo que no habría grandes cambios, pero repito, esto depende del niño; en mi caso, disfrutaba aprendiendo y superándome académicamente, y no creo que esto hubiese cambiado ni a mejor ni a peor.

E: Después de tu experiencia escolar, ¿Qué aportaciones consideras fundamentales para mejorar la educación actual, también en relación con la diversidad de identidad de género? (a nivel clase, familia-escuela, maestros-alumno/a. En sí, la comunidad educativa)

J.T: Primero simplemente tratar el tema en las clases, porque en mi caso ni siquiera se habló de identidad sexual, orientación, etc. Una vez hecho esto, que los profesores estén atentos a las reacciones y opiniones de cada niño, ya que en sus hogares ya han podido recibir algún tipo de educación, o al revés, que se les haya inculcado un odio o rechazo a ciertos colectivos. También habría que hablar con los padres, primero para educarlos sobre este tema y su importancia, y luego para orientarlos para que sepan cómo actuar ante una persona transexual.

Además es importante el tema de los uniformes, los baños separados, las actividades para niños/niñas, etc.

E: ¿Recuerdas algunas aportaciones o experiencias a lo largo de tu experiencia, que fuesen negativas?

J.T: En cuanto a mi experiencia, en numerosas ocasiones chocaba mi verdadera identidad con las actuaciones que se suponía que debía realizar como niña. Por ejemplo, como en mi colegio era obligatorio ir en uniforme, intentaba ir siempre en chándal, para no vestir con falda. También intentaba evitar los actos como “bailes de fin de curso”, en los que tenía que vestir como mujer.

No quería ir al baño en el colegio, por lo que todos los días llegaba a mi casa corriendo para ir al baño, llegando a desarrollar varias veces cistitis; mi médico me llegó a dar un

justificante para ir al baño durante clases (lo cual para mí era una ventaja, ya que en ese horario no había nadie en el baño).

Durante los juegos con los compañeros de clase, quería realizar papeles considerados masculinos, por ejemplo ser el hijo si jugábamos a “papás y mamás”, o si nos inventábamos personajes, siempre tenía que ser masculino. Esto en alguna ocasión derivaba en peleas con los compañeros, ya que querían que asumiese unos papeles más femeninos, lo que para ellos era lo correcto.

- **Qüestionaris als centres educatius**

I: Investigadora

C.E: Centre educatiu

○ **Escola 1**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants *trans*^{*32} - (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

No disposem d'aquest protocol, tot i que sí hem començat a fer actuacions per sensibilitzar als alumnes (des d'infantil fins a secundària) envers la diversitat afectiva, familiar, sexual i d'identitat de gènere.

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

Aquesta informació està en format de xerrades, tallers i contes que ofereixen des del Pacte DASIG de Terrassa (Pacte per a la Diversitat Afectiva, Sexual i d'Identitat de Gènere) a totes les etapes educatives de l'Escola. A infantil es fa un taller sobre diversitat familiar (ja que a l'Escola cada vegada és més visible) i es fa mitjançant la lectura de contes. A Primària també es treballa la diversitat familiar i també afectiva a partir de la visualització d'un audiovisual i el seu posterior debat. D'entre tots els alumnes, varen sortir més de 16 models familiars diferents. A l'ESO també es fa un taller similar, però més ajustat ja a la seva edat (també visualitzen un DVD) i després fan un col·loqui entre tots. La diversitat d'identitat de gènere es treballa més aviat a finals d'ESO (a quart).

Ens vàrem adherir a aquest pacte (només hi som dues escoles) gràcies a la seva difusió per part d'una mare de l'Escola i un ex-alumne.

³² Platero (2014): "Aquellas personas que no se sienten a gusto en el sexo asignado en el nacimiento [...] cuya expresión o identidad de género difiere en las etiquetas sociales tal y como las hemos construido en nuestra sociedad actual, bajo los significantes de mujer y hombre" (68)

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

El tutor s'encarregaria de donar suport i acompanyament a l'alumne com també a la família. Es treballaria en equip, de tal manera que s'hi implicarien els professionals que estiguessin en contacte amb l'infant. Com bé fa poc que estem adherits al Pacte, estem iniciant aquesta educació i formació envers els valors, respecte i tolerància en relació a la diversitat familiar, afectiva, sexual i d'identitat de gènere. Una de les actuacions i serveis que ofereixen des del pacte, és formació per al professorat en aquest àmbit.

○ **Escola 2**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans- (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

C.E: Sí, el nostre projecte educatiu contempla el tractament de la diversitat del nostre alumnat i la no discriminació per diferents motius, entre ells per raons de sexe. hi ha una comissió específica que fa el seguiment de diferents aspectes

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

C.E: Oferim informació segons la necessitat i demanda dels alumnes, són petits

I: Si es donés es dona un cas al centre, quina és la dinàmica d'actuació que es segueix? (quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

C.E: Si es donés el cas s'implicarien el tutor/a, i els membres de la comissió d'atenció a la diversitat, la CAD.

○ **Escola 3**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

Sí que es disposa d'aquest document, però no contempla informació directament en relació al tema. Tot i que sí que és una temàtica que es treballa des de les tutories de 5è i 6è curs.

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

Es tracta de la informació que considera el tutor i l'obtenim del centre de recursos pedagògics.

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

No ens hem trobat amb cap cas. Si es donés, la dinàmica d'actuació consistiria en seguir pautes amb la psicòloga de l'EAP que visita el centre.

○ **Escola 4:**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

Sí que tenim un protocol d'atenció a la diversitat però no s'especifica cap actuació concreta per cap tendència sexual o per transsexualitat. No hi ha tampoc cap apartat específic que ajudi a establir unes actuacions a realitzar en alumnat per causes de tendència sexual.

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

No hi ha cap menció específica en cas de transsexualitat.

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

Normalment aquests casos ja es treballen de forma indirecta amb treballs i dinàmiques de tutoria. Més encarat a l'homofòbia que no pas a la transsexualitat. De totes maneres sovint poden portar a assetjament escolar. Per aquests casos hem elaborat un protocol d'assetjament. Allà intervenen mestres, famílies i psicòloga de l'EAP. Mossos i inspecció estan informats en cas de que hagin d'intervenir. El departament té un document base o nosaltres l'ampliem i el fem específic a l'escola.

○ **Escola 5:**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

L'Escola està revisant i actualitzant aquest document. Tenim alguns apartats molt avançats però encara no han passat per claustre ni consell escolar. La part que ja està acabada són les NOFC (Normativa de Funcionament del Centre). En les NOFC hi ha una petita descripció del que entenem com Atenció a la Diversitat, ja que després al nostre centre tenim un Document específic d'Atenció a la Diversitat (Organització...).

En cap dels documents del centre tenim especificada la diversitat sexual (nens i nenes transsexuals).

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

Com a centre de primària que som no ens hem plantejat mai aquesta qüestió.

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

○ **Escola 6**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

No tenim inclosa informació envers aquest tema en el nostre Pla d'Atenció a la Diversitat

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

-

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

No hem tingut, fins al moment, cap cas a l'Escola.

○ **Escola 7**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

No disposem d'un protocol escrit però sí que es contempla l'atenció a la diversitat. Tenim la comissió d'atenció a la diversitat que centralitza les necessitats i coordina les accions que cal dur a terme.

No tenim establert res específic per atendre la diversitat sexual. Quan ens vam trobar amb un cas de transsexualitat, ja fa molts anys, vam aprendre molt sobre el tema i com abordar-lo en aquell moment. Vam prendre algunes decisions a mesura que els experts ens ho demanaven, al mateix temps que ens van assessorar.

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

Nosaltres vam haver de decidir com resolíem el tema dels vestidors. Encara no havia fet el trànsit i encara se'l considerava noi. O es sentia còmode en el vestidor dels nois. Però vam pensar que les noies no es sentirien còmodes si ell anava al vestidor de les noies. La solució va ser facilitar-li un espai on es pogués canviar sol/a.

La família era en general qui portava el tema. Estava atès a l'hospital clínic. I també vam tenir- hi contactes.

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

-

- **Escoles 8, 9 i 10**

I: En el vostre Projecte educatiu de centre, es disposa d'un protocol per a l'atenció a la diversitat? En aquest protocol, hi ha inclosa informació envers el tractament educatiu de la diversitat sexual i d'identitat de gènere - fent focus sobretot en infants trans (en termes d'educació i formació al respecte, com també per combatre l'assetjament i exclusió)

Protocol per a la diversitat en tenim però no per la diversitat sexual ni de gènere. Hi estem treballant.

I: En cas afirmatiu, afirmatiu, de quin tipus d'informació es tracta? Quina o quines han estat les fonts d'informació? (d'on prové, si ha estat reelaborada pel propi centre o bé és de creació pròpia)

-

I: Si es donés un cas al centre, quina seria la dinàmica d'actuació a seguir? (Quins agents hi estan implicats, quin és el procediment, etc.)

La dinàmica seria el respecte primer de tot vers la persona i la família seguint els desitjos establerts. A banda, vetllar per un bon tracte de forma natural entre companys i amb mestres, que és la filosofia que sempre hem emprat en qualsevol altre aspecte.

III. *Mesures d'actuació en casos d'homofòbia i transfòbia*

A continuació adjunto els següents protocols i mesures organitzatives i d'actuació en relació a situacions homofòbiques i transfòbiques. El primer, és extret del *Protocolo de actuación sobre identidad de género en el sistema educativo andaluz* (2015):

JUNTA DE ANDALUCIA

CONSEJERÍA DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE
Dirección General de Participación y Equidad

Medidas de prevención, detección e intervención ante posibles casos de discriminación, acoso escolar, violencia de género o maltrato infantil por identidad de género.

1. Establecer las medidas necesarias, recogidas en el plan de convivencia del centro, para prevenir e intervenir ante las conductas de discriminación, exclusión, agresión, hostigamiento o de posible acoso escolar, violencia de género o maltrato infantil que pudieran producirse, activando en su caso los protocolos contemplados en la orden de 20 de junio de 2011, por la que se adoptan medidas para la promoción de la convivencia en los centros docentes sostenidos con fondos públicos y se regula el derecho de las familias a participar en el proceso educativo de sus hijos e hijas, todo ello sin perjuicio de las medidas correctoras que procedan ante conductas que atenten contra la dignidad personal de otros miembros de la comunidad educativa, especialmente cuando esté presente una componente sexual, homófoba o de identidad de género.
2. Cualquier miembro de la comunidad educativa que tenga conocimiento o sospechas de una situación de acoso escolar, violencia de género o maltrato infantil sobre algún alumno o alumna, por identidad de género, conforme a lo establecido en los protocolos antes citados, tiene la obligación de comunicarlo a un profesor o profesora, al tutor o tutora, a la persona responsable de la orientación en el centro o al equipo directivo, según el caso y miembro de la comunidad educativa que tenga conocimiento de la situación. En cualquier caso, el receptor o receptora de la información siempre informará al director o directora o, en su ausencia, a un miembro del equipo directivo.
3. En aquellos casos en los que, a causa de la actitud del padre, la madre o el entorno familiar hacia la identidad de género del alumno o alumna, se detecte alguno de los indicadores de maltrato recogidos en la hoja de detección y notificación del Sistema de Información sobre el Maltrato Infantil de Andalucía (SIMIA), se procederá a su cumplimentación y tramitación de acuerdo a lo establecido en el Decreto 3/2004, de 7 de enero, por el que se establece el sistema de información sobre maltrato infantil de Andalucía.
4. En todos los casos en que se estime que pueda existir una situación de acoso escolar, violencia de género o maltrato infantil por identidad de género, la dirección del centro docente remitirá el informe correspondiente al Servicio Provincial de Inspección de Educación, sin perjuicio de la comunicación inmediata del caso que proceda, tal como se establece en los protocolos correspondientes contemplados en la Orden de 20 de junio de 2011.

Consejería de Educación, Cultura y Deporte. Dirección General de Participación y Equidad, a *Protocolo de actuación sobre identidad de género en el sistema educativo andaluz* (2015: 5)

El segon protocol, *Protocolo de intervención en caso de acoso escolar por homofobia y transfobia entre el alumnado*, prové del document *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico* (2015). A priori, adjunto l'explicació que s'exposa en aquest document al respecte i, tot seguit, en la següent pàgina hi ha el protocol.

Este protocolo tiene por objetivo **dotar de herramientas para abordar el acoso escolar por homofobia y transfobia entre el alumnado de forma integral**, implicando a toda la comunidad educativa, para que la intervención frente al acoso se constituya como una oportunidad educativa en la construcción de otra escuela posible.

Una vez detectado un caso de posible acoso escolar utilizando los indicadores ofrecidos previamente en esta Guía, se pondrá en marcha el Protocolo de Intervención⁷ que consta de 5 fases:

1. Notificación
2. Investigación
3. Valoración
4. Intervención
5. Seguimiento

Si bien en cada una de estas fases tendrán un mayor protagonismo y responsabilidad diferentes miembros de la comunidad educativa, el objetivo es que la aplicación del protocolo involucre a los equipos directivos, al personal docente y no docente, a las familias y adultos responsables y al alumnado.

En las páginas siguientes se procede a describir paso por paso cada una de las fases y las medidas a tomar durante su implementación. En el apartado de Anexos se ofrece una infografía descargable con las 5 fases del Protocolo y las principales actuaciones para desarrollarlo.

7. Este protocolo sigue la estructura de un protocolo-tipo de asistencia a víctimas de discriminación (Chanin y Morales, 2014:141).

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. a *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. (2015: 63)

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. a *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. (2015: 64)

PROTOCOL D'ACTUACIÓ

Envers la diversitat d'identitats *trans* en
la comunitat educativa

ÍNDEX

Introducció	82
I. Eixos generals d'actuació	83
II. Destinataris	83
III. Marc d'informació	84
- Glossari	84
- Quan es pot donar el moment de descoberta d'aquesta identitat?	85
IV. Eixos d'actuació: Procediment	86
<i>Prevenió</i>	86
- Indicadors per prevenir la transfòbia	86
- Estils de prevenció	87
- Actuacions de sensibilització, assessorament i formació dirigides a la comunitat educativa.	89
<i>Detecció</i>	91
- Senyals per a la possible detecció d'infants trans	91
- Senyals d'alerta envers l'assetjament per transfòbia i l'homofòbia	92
- Comunicació i identificació de les necessitats de l'alumnat trans	96
<i>Actuació</i>	98
- Principis generals d'actuació	98
- Mesures organitzatives i educatives a adoptar al centre	99
- Coordinació entre administracions i institucions	100
- Algunes recomanacions per a les escoles	100
- Procediment a seguir en casos d'homofòbia i transfòbia	102
Bibliografia	103
Annex	104

INTRODUCCIÓ

L'objectiu principal d'aquest protocol és poder oferir als centres educatius i, en definitiva, a la seva comunitat, tot un seguit d'eines per tal que la seva línia ideològica i metodològica aculli, respecti, toleri i conegui la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere de l'alumnat i/o de llurs famílies.

La informació que conforma cadascuna de les seccions d'aquest protocol està adaptada i traduïda dels diferents recursos bibliogràfics exposats en la bibliografia d'aquest document. Així, amb els coneixements que he adquirit al llarg de la meua recerca, he seleccionat aquelles idees i dinàmiques que he considerat més rellevants, tot i que és una selecció per fer-ne una consulta directa i ràpida per tal de fer possible una actuació més immediata. És important tenir present que cadascun dels recursos d'on procedeix la informació té tota una resta de contingut que és molt important, i que està destacat(entre d'altres) en l'annex de recursos d'aquest document.

A partir d'aquests, doncs, he extret aquella informació que he considerat més rellevant i que pot resultar de molta utilitat a l'hora d'aplicar-la a les escoles, i amb l'objectiu de fer-ne difusió.

Tota actuació ha de tenir com a base l'acompliment de la Resolució del Parlament Europeu del 12 de Setembre de 1989³³, sobre la discriminació de persones transsexuals. Aquesta exposa que és l'individu qui ha de determinar i decidir quines són les característiques que definiran la seva pròpia identitat. Així doncs, des del centre educatiu és imprescindible oferir una educació lliure d'estereotips en relació a la identitat de gènere i/o orientació sexual i afectiva per tal de no oferir un únic model. Es tracta de construir un espai lliure, on cadascú, al seu ritme pugui definir-se en base a les seves necessitats, desitjos i inquietuds.

Aquest protocol esdevé una guia, de manera que caldrà ajustar el procediment en funció de les demandes de l'alumnat, família i les diferents situacions que es puguin donar en la comunitat educativa. A més, cal destacar que aquest és totalment despatologitzador, de tal manera que la transsexualitat no serà enfocada en cap moment com a trastorn i, per tant, no serà una qüestió treballada al centre com a tal.

³³ Resolució extreta de *Protocolo de Actuación sobre Identidad de genero en el Sistema Educativo Andaluz* (2015:1)

I. EIXOS GENERALS D'ACTUACIÓ

PREVENCIÓ

- Prevenir la transfòbia i assetjament escolar a través de l'Educació i sensibilització envers la diversitat sexual, afectiva i d'identitat i de gènere en tota la comunitat educativa
 - Tallers, xerrades i formació (informació, sensibilització)

DETECCIÓ

- Detectar a partir d'un procediment estipulat:
 - Casos de transfòbia i homofòbia (assetjament)
 - De casos entre l'alumnat amb identitat **trans** diversa

ACTUACIÓ

- Actuar i assessorar a partir d'un procediment estipulat envers
 - Casos de transfòbia i homofòbia (assetjament)
 - De casos entre l'alumnat amb identitat **trans** diversa

II. DESTINATARIS

- Alumnat
 - Nens/es trans → Assessorament específic
 - Altres nens/es i trans → Educació Diversitat sexual, afectiva i d'identitat de gènere
- Família
 - Dels nens/es trans → Assessorament específic
 - Dels altres nens/es → Sensibilització (xerrades, tallers a les reunions)
- Equip professional del centre
 - Professorat
 - Equip directiu
 - PAS
 - Monitors/es

- Formacions
- Xerrades
- Tallers

III. MARC D'INFORMACIÓ

➤ Glossari³⁴

Expressió de gènere: Fa referència a les diferents maneres de mostrar una adscripció (o falta de la mateixa) amb una identitat de gènere, en un entorn social determinat. En el món occidental, aquesta expressió de gènere al·ludeix a **un sistema binari**, que ordena el món en **dues categories: dones i homes**. No obstant, algunes persones no s'identifiquen necessàriament amb aquestes categories, pot ser que amb cap d'aquestes, o bé ho fan amb ambdues. Sovint, aquestes ruptures desperten reaccions negatives, com la **transfòbia**, una resposta que té més a veure amb la rigidesa dels **estereotips i rols de gènere**, que amb la identitat concreta.

Identitats de gènere: Fa referència a la identificació amb el sexe assignat en el naixement, un sentiment que és íntim i que es confronta amb el que s'espera socialment, típicament dins de dues opcions: dones i homes. Si una persona no s'identifica amb el sexe assignat en el naixement, serà "**trans**"; si s'identifica amb aquell sexe, serà una persona "**cis**". [...]

Rols de gènere: Les societats occidentals esperen de les persones certs comportaments, que assignem als homes a la masculinitat i a les dones a correspondre's amb tot allò associat amb la feminitat. Els rols de gènere són dictats per les **societats**, on cada **cultura** tenen les pròpies idees sobre allò que és apropiat. [...] No totes les cultures, prescriuen els mateixos rols de gènere, ni són necessàriament fixes, ni estan lligats a aquesta lògica binària.

Identitats trans: Aquest terme engloba l'heterogeneïtat d'experiències de les persones transsexuals, transgènere, transsexuals preoperats, postoperats i altres expressions que indiquen la transgressió de les **normes de gènere binàries**. Inclou a persones de totes les edats que trenquen amb les expectatives, rols i aparença que se'ls assigna de naixement, que les nomena com a homes o com a dones en les seves vides i documents oficials. Són persones que no se senten còmodes en el sexe assignat en el naixement, que trenquen amb la rigidesa d'allò que és apropiat pels homes o per les dones. És un impuls intens per allunyar-se d'una norma imposada que restringeix la seva expressió de la identitat, que no mostra com se senten i que motiva que es produeixin canvis en les seves vides. En ocasions, fan modificacions corporals, transformen els seus rols socials i com es presenten al món.

³⁴ Traduït de: Platero R.L. (2014: 401, 404, 407 i 408)

Orientació afectivo-sexual: Desenvolupament d'emocions, sentiments, passions i/o atracció eròtica i/o sexual cap a determinades característiques d'altres persones, o a la persona entesa com a un tot. No depèn del sexe/gènere de la pròpia persona.

Sexe sentit³⁵: Conjunt de caràcters sexuals biològics que una persona sent com a propis.

Gènere³⁶: El conjunt de característiques adoptades, social i culturalment, com expressió i manifestació del sexe de les persones.

➤ **Quan es pot donar el moment de descoberta d'aquesta identitat?**

No hi ha una edat en específic per determinar si una persona és trans o no.

Tot i això, al voltant dels dos anys, les persones comencen a ser conscients de la pròpia identitat sexual. La infància trans mostra de manera espontània la seva disconformitat amb el **sexe assignat al néixer**³⁷.

Així doncs, és important permetre als infants que experimentin amb la seva identitat, amb aquells comportaments, decisions i experiències que els facin sentir còmodes fins que puguin construir per si mateixos la pròpia identitat.

Pot ser ens trobem amb un nen que li agrada vestir amb roba de nena i això no té perquè implicar que sigui trans o bé homosexual.

Cal destacar, doncs, el terme de **trànsit social**³⁸: es tracta del temps en el qual les persones trans s'obren al món, mostrant-se públicament segons el seu sexe sentit. Caldrà respectar, doncs, tot aquest procés i acompanyar-los.

³⁵ Traduït de: COGAM, (2016). Benítez, E. (Coord.). *LGBT-fobia en las aulas 2015. ¿Educamos en la diversidad afectivo-sexual?* Madrid: Grupo de Educación de COGAM. (110)

³⁶ Traduït de: Chryssallis.org (2016)

³⁷ Traduït de: Chryssallis.org (2016)

³⁸ Traduït de: Chryssallis.org (2016)

IV. EIXOS D'ACTUACIÓ: Procediment

PREVENCIÓ

➤ Indicadors per prevenir la transfòbia³⁹

- La cultura institucional del centre està basada en la segregació de nois i noies? Es prescriuen activitats i rols diferenciats? Es castiguen les transgressions dels rols de gènere?
- Hi ha persones adultes al centre que valorin obertament la diversitat, que encarnin personalment aquesta diversitat?
- Hi ha persones que amb els seus actes, actituds o aspecte trenquin amb els patrons de gènere assignats al seu sexe? Com es perceben tals ruptures?
- Existeix un rebuig a aquesta persona per la seva encarnació de les ruptures dels rols de gènere?
- Com percep la família aquestes ruptures? Té suport? Com es materialitza en la vida quotidiana aquest suport?
- Quina és l'actitud del centre, professorat i altres professionals envers l'assetjament per motius transfòbics?
- Hi ha protocols d'actuació envers l'assetjament? Es coordina el centre amb d'altres serveis per tal de prevenir-lo?
- Hi ha hagut casos anteriors d'assetjament per transfòbia o LGTBfòbia? Com va actuar el centre?
- Has observat si en les activitats al centre es fa ús de sobrenoms, es fan acudits, comentaris, pintades o cançons sobre aquesta persona? Quin és el seu contingut? Té relació amb les qüestions relatives al gènere, sexe i/o orientació?
- Es burlen els companys i companyes quan participa a classe i en les activitats grupals?
- Pateix rebuig durant les tasques grupals? Tracta d'evitar aquestes activitats? I en el cas de les activitats informals en les quals es requereix seure, compartir espai o entrar i sortir de l'aula?
- Evita quedar-se amb els seus companys sense la presència d'un adult (a l'hora del pati o en els canvis de classe)?
- La persona tendeix a quedar-se a l'aula durant les hores de pati?
- Has observat canvis en el seu comportament? Falta injustificadament?
- Sembla més introvertit/da, passiu/va, o irascible de l'habitual?

³⁹ Traduït de: Platero (2014: 229)

Primària

Aquesta es realitza abans que apareguin els problemes més greus i es dirigeix a tota la població:

- Suport a totes les famílies i les seves necessitats.
- Escoles de pares i mares amb fills i filles que trenquin les normes de gènere.
- Formació continuada sobre la sexualitat adaptada a les diferents edats i nivells educatius.
- Reduir la discriminació sexista.
- Desafiar la noció binària de dos sexes, aquells que indiquen una única opció sexual, etc.
- Visibilitat d'aquelles persones trans que poden ser referents positius en els mitjans de comunicació, mostrant diferents professions i trajectòries vitals.
- Plans integrals de desenvolupament comunitari.
- Formacions de líders i activistes comunitaris sobre drets sexuals i sobre la identitat de gènere.
- Fons sobre sexualitat i identitat de gènere, contes i novel·les de temàtica trans accessibles a les biblioteques públiques.
 - ➔ Suggerixo que el centre, si és possible, les inclogui a la biblioteca escolar.
- Estudis universitaris sobre sexualitat que incloguin la qüestió trans.
- Formació en valors i ciutadania.
- Investigació sobre les diferents formes de violència que conformen la transfòbia a l'Estat espanyol.
- Conscienciació sobre l'impacte de la violència transfòbica.
- Investigació sobre la transsexualitat en les vides de les persones majors de 65 anys.
- Fomentar expressions artístiques i culturals que ajudin a la transformació i inclusió de la diversitat sexual i sobre les identitats de gènere.

⁴⁰ Traduït i adaptat de: Platero (2014: 219-222)

Secundària

És aquella que reconeix que les persones que ja experimenten un rebuig transfòbic i genera accions per reparar aquesta violència **(per tant, també es tractaria de procediments corresponent a l'eix d'Actuació)**

- Serveis d'atenció psicosocial a persones trans i llurs famílies.
- Assistència sanitària i educativa a la infància i joventut trans, que trenqui amb les normes del gènere o tenen un sentit més flexible del mateix i a les seves famílies.
- Promoure l'associacionisme juvenil trans.
- Escoles de pares i mares específiques, sensibilitzades amb la diversitat de les realitats de les persones trans i les seves necessitats.
- Foment de programes dirigits a famílies amb nens i nenes que trenquen les normes de gènere tradicionals.
 - ➔ Suggerixo que aquests estiguin dirigits a totes les famílies en general (nens trans i cis). Tot i això, òbviament dirigits a les necessitats i demandes del moment.
- Programes de lleure per a la infància que trenqui amb les normes de gènere tradicionals i la joventut trans.
 - ➔ **Personalment:** Suggerixo com en el cas anterior, que estiguin dirigides a tots els infants (siguin trans o cis) i, alhora, estiguin ajustades en funció de les necessitats, demandes i situació.
- Cicles de cine, teatre i activitats culturals positives amb les realitats trans, que no només mostrin la seva inclusió, sinó també un desafiament a les normes monosexuals i heteronormatives.
- Formació continuada sobre sexualitat i transsexualitat a professionals en actiu i també a aquells qui estan formant-se en els diferents centres educatius superiors.
- Inclusió de temes sobre la sexualitat i transsexualitat en les oposicions dels professionals de l'educació (també de la salut, forces de seguretat, etc.)
- Intervenció escolar sobre la sexualitat en general i la transfòbia en particular en tots els cicles educatius, adaptant els materials i continguts per edats.
- Programes d'eradicació de l'assetjament escolar facilitant formació i lideratge a l'alumne-tutor, campanyes positives sobre l'acceptació de les diferències entre l'alumnat, incentivació dels centres educatius per liderar accions pioneres, etc.
- Foment i suport a les associacions de persones trans i les seves famílies.
 - ➔ Suggerixo comunitat LGTB en general.

Terciària

Està dirigida a aquelles persones afectades greument per la transfòbia (**per tant, també es tractaria de procediments corresponent a l'eix d'Actuació**)

- Serveis especialitzats de salut especialment dirigits a persones trans vulnerables per situacions d'immigració, adultes sense xarxes socials, joves que han deixat les seves llars prematurament, diversitat funcional o dependència.
- Serveis especialitzats per a l'exclusió social: en el cas educatiu, programes pel suport escolar i contra l'abandonament dels estudis sensibles amb la infància i joventut trans.
- Programes de suport a joves trans per evitar l'abandonament prematur dels estudis i beques per a la continuació dels seus estudis.
- Serveis legals, psicològics i de suport social gratuïts per a persones trans que han viscut discriminació.
- Fiscalia Antidiscriminació que assumeixi els casos de discriminació transfòbica.
- En casos d'edats més avançades (altres etapes educatives):
 - Concerts amb empreses per a la inserció laboral prioritària.
 - Programes d'acompanyament a la vida adulta pels joves trans que viuen situacions d'exclusió social.

➤ **Actuacions de sensibilització, assessorament i formació dirigides a la comunitat educativa**⁴¹

Aquestes són de caràcter orientatiu i segons les necessitats detectades:

- Actuacions d'informació i sensibilització sobre la diversitat sexual i de gènere **dirigides a l'alumnat**. Especialment, envers el reconeixement i normalització de la realitat transsexual, incloent activitats d'autoconeixement, coneixement mutu, empatia, apreci i comunicació per afavorir la cohesió de grup.
- Actuacions formatives **dirigides als equips directius, orientadores/es i equips docents, persona coordinadora de les mesures de promoció de la igualtat i coeducació**, a través dels Centres del Professorat, relacionades amb la diversitat sexual, fent especial èmfasi en el coneixement de la realitat transsexual

⁴¹ Traduït de: *Junta de Andalucía* (2015:4)

- ➔ Suggerixo que, a més, aquestes actuacions també estiguin dirigides a: PAS (Personal Administratiu i Serveis) i als monitors/es que participen de la vida al centre. També són membres de la comunitat educativa i interactuen amb els infants. A més, poden estar dinamitzades per d'altres entitats suggerides en el compendi de recursos que conforma l'annex. (63)
- Actuacions de sensibilització, informació i assessorament **dirigides a les famílies i associacions de mares i pares dels centres**, relacionades amb la diversitat de gènere i sexual, el desenvolupament evolutiu en la infància i l'adolescència, estils educatius, entre d'altres.
 - ➔ Al concretar que serà dirigit a totes les famílies en general, no només dels infants trans. Com a suggeriment, es poden aprofitar els espais de les reunions d'inici de curs (entre d'altres) per fer aquestes actuacions. D'aquesta manera, s'assegura l'assistència ja que en el mateix dia es tractaran assumptes prioritaris de cara al curs escolar i també les activitats, xerrades o tallers sobre la realitat trans i orientacions sexuals.
- Pel desenvolupament d'aquestes actuacions el centre docent podrà comptar amb les assessories dels Centres del Professorat, Gabinetes Provincials d'Assessorament de la Convivència Escolar, amb les persones responsables de l'orientació als centres docents, les persones que coordinen els plans de convivència i les persones responsables de coeducació en els centres, Inspecció Educativa i altres institucions, associacions i entitats col·laboradores.

DETECCIÓ

➤ Senyals per a la possible detecció d'infants trans

En sintonia amb l'apartat anterior, cal tenir present que no ens hem d'anticipar en determinar si un infant és trans o no només per determinats comportaments que es donin a l'aula i a casa. Tot i això, l'Associació Chrysallis ofereix unes graelles anomenades Comportaments Característics que poden servir d'orientació, per tal que estiguem alerta. Cal destacar, però, que hi ha infants que si reben una pressió des de casa, des de l'escola o des d'ambdós llocs, procurarà

fer passar desapercebuda la seva identitat de gènere per tal de complir amb les exigències dels estereotips dels rols de gènere acceptats socialment (nen o nena). Possiblement, els signes d'alerta en aquest cas, seria el malestar emocional de l'infant i les conseqüències derivades d'aquest.

Retornant, però, als comportaments característics esmentats anteriorment, adjunto les següents graelles:

Comportamientos característicos	
<small>*orientativos.</small>	
Niño femenino	NIÑA TRANSEXUAL
Jugar con muñecas.	➔
Disfrazarse de princesa y maquillarse.	Pedir que le traten en femenino.
Jugar habitualmente con otras niñas.	Adoptar roles femeninos.
Rechazar los juegos violentos.	Vestirse como niña.
Adquirir gestos femeninos.	Simular melenas con toallas y camisetas. Decir que le sobra el pene, que se le va a caer e incluso intentar quitárselo.

Comportamientos característicos	
Niña masculina	NIÑO TRANSEXUAL
Disfrazarse de superhéroe.	➔
Rechazar la ropa de niña, las faldas, los colores rosas.	Pedir que le traten en masculino.
Jugar habitualmente con otros niños.	Adoptar roles masculinos.
Ser ruda, directa.	Vestirse como niño.
Jugar al fútbol y otros deportes de contacto.	Intentar orinar de pie. Decir que le crecerá el pene, no tocar sus genitales ni en el baño.

Per últim i, també provinents de la presentació citada sota la graella, exposo de manera sintetitzada altres comportaments que destaca l'Associació:

- Que l'infant tingui un nom pensat que correspongui al sexe sentit i l'usi habitualment, o no.
- Senten incomoditat per usar els serveis que no corresponen al sexe sentit. Molts infants no el fan servir en etapes escolars senceres i, quan tornen a casa, anar al lavabo és el primer que fan.
- En ocasions poden mostrar actituds d'altres de manera descarada, essent reflex del tractament que reben per part de les persones del seu entorn (derivades del rebuig).
- Alguns infants tenen dificultats per concentrar-se i, conseqüentment, els diagnostiquen amb TDAH. Poden mostrar: incomoditat, poques habilitats socials, inquietud i, fins i tot, en ocasions puntuals, agressivitat.
- Quan arriben als inicis de l'etapa de la pubertat, acostumen a mostrar por, vergonya, s'aïllen, baixen el rendiment escolar i, fins i tot, poden patir depressió.
- En el cas que no s'hagi donat el trànsit social abans de l'adolescència, mostren més problemàtiques per fer-lo en aquesta etapa perquè experimenten un sentiment de culpa i una baixa autoestima.

➤ **Senyals d'alerta envers l'assetjament per transfòbia i l'homofòbia⁴²**

Entre l'alumnat

- Durant les interaccions del dia a dia, es refereixen a la persona assetjada amb sobrenoms relacionats amb el gènere o la sexualitat, en fan burla, es mostren actituds de menyspreu, insults i es margina a la persona trans de les activitats escolars i/o extraescolars.
- Si a l'aula s'esmenta un personatge referent homosexual, bisexual o trans, es fa al·lusió a la persona qui rep l'assetjament.
- En el cas que es donin activitats i dinàmiques segregades per sexes (a educació física o durant l'esbarjo, per exemple), observar les relacions entre l'alumnat per si hi ha indicis d'aquest rebuig i assetjament.
- Els lavabos i vestuaris estan dividits per sexes. Com bé hi són absents els referents adults, es tracta d'espais molt vulnerables on s'exposa el cos de l'alumnat davant dels

⁴² Traduït i adaptat de: Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015: 54-56, 57- 60 i 62).

seus iguals i poden donar-se situacions perilloses per aquells qui no responguin al gènere i/o sexualitat normativa.

- Qualsevol situació quotidiana del dia a dia a l'escola pot ser viscuda de manera conflictiva i amb tensió per part de la persona assetjada.
- S'observa una major tristesa, aflicció, introversió i/o una menor presència activa de la persona assetjada pel que fa a la participació en les activitats quotidianes del centre.
- El rendiment escolar de la persona assetjada disminueix.
- Absència escolar repetidament sense justificació per part de la persona assetjada al centre educatiu.

Ciber-assetjament:

- Difusió de gravacions i/o fotografies a internet sense el consentiment.
- Modificació d'una imatge o etiquetatges ofensius.
- Enviar missatges ofensius o expressions de menyspreu, rebuig, rumors, insults, burles i/o comentaris despectius a les xarxes socials, entre d'altres plataformes comunicatives i de difusió.
- Suplantació de la identitat en mitjans digitals.
- Exclusió de persones concretes en espais digitals compartits per la resta de membres de l'aula.

Què poden observar les famílies o responsables del possible cas d'assetjament?

- No volen anar a l'escola.
- Canvis estètics i en la vestimenta amb la qual anaven sovint a l'escola. Poden tornar a casa amb la vestimenta deteriorada, o bé el seu material escolar.
- Presenten ferides, contusions o marques que no es poden justificar amb activitats escolars.
- Somatitzacions reiterades: malestar quan s'aixequen, mareigs, mals de cap, afectacions gastrointestinals, asfixia, pressió al pit o bé alteracions de la son i dels àpats.
- Abandonament progressiu de les aficions i es mostra resistència a participar d'activitats de lleure.
- Actituds negatives i desafiantes a casa.
- No s'atreveix a sortir sol/a al carrer.
- S'observen autolesions, idees o intents de suïcidi.
- Manca de control emocional: plors incontrolats i respostes emocionals extremes.

Què pot observar la comunitat educativa per detectar a l'alumnat assetjador?

- Ús d'expressions despectives a l'hora de referir-se a l'homosexualitat, bisexualitat o transsexualitat. Exclou, insulta, amenaça i/o agredeix a aquelles persones qui no segueixen les normes hegemòniques del gènere i sexualitat.
- Expressions, conductes i emocions que no s'adeqüen a la seva sexualitat i gènere normatiu desperten la seva agressivitat física i verbal.
- Aquelles situacions i activitats que divideixen a l'alumnat per sexes o reafirmen la masculinitat i feminitat, desperten el seu interès i motivació.
- Negació a incloure a la persona afectada en el seu equip durant les activitats escolars.
- Coacciona i fa xantatge a la resta de l'alumnat perquè rebutgi a la persona assetjada.

Indicadors per detectar l'assetjament a l'alumnat per part del personal docent i no docent

- Exposar a la persona assetjada a situacions d'indefensió davant la resta de companys, faltant-li al respecte, menyspreant.
- Censura expressions, conductes i emocions que no s'adeqüen a la sexualitat i/o gènere normatiu.
- Castiga o sanciona repetidament a qui pateix les situacions d'assetjament, justificant "perquè s'ho va buscar".
- Remarca en l'alumnat que es compleixin els rols normatius de gènere (parlar com un home, que les nenes no juguin a futbol, entre d'altres).
- Fa comentaris despectius sobre el gènere o la sexualitat, fins i tot de l'alumnat en qüestió a les reunions docents.
- Fa invisible l'homosexualitat, bisexualitat i transsexualitat de personatges històrics o de referència del propi camp d'estudi.
- Aprova activa o passivament els insults o d'altres agressions homòfobes (mitjançant riures o el silenci, entre d'altres).
- No respecta el canvi de nom de l'alumnat trans i, per tant, continua nomenant-lo amb el nom que indiquen els documents oficials.
- No permet que l'alumnat trans faci ús dels lavabos i vestuaris d'acord amb la seva identitat de gènere.
- No actua ni comunica a les autoritats del centre situacions d'assetjament homofòbic i/o transfòbic.

Indicadors per detectar al personal docent i/o no docent assetjat

- Es fan pintades a les pissarres o d'altres espais del centre, per part de l'alumnat, tot fent referència a la sexualitat d'un professor/a en específic.
- L'alumnat insulta al personal docent i/o no docent assetjat (fen referència a la seva sexualitat o identitat de gènere).
- Es fan imitacions o es ridiculitza la manera de vestir o moure's.
- L'alumnat pregunta repetidament la situació sentimental i/o difon rumors sobre aquesta.
- L'alumnat al·ludeix despectivament a un/a docent pel seu comportament, expressions o emocions assignades al sexe oposat tradicionalment.
- A l'esmentar-se a l'aula un personatge o referent homosexual, bisexual o trans, se'n fan al·lusions despectives.

Indicadors específics per detectar l'assetjament dirigit al personal docent i no docent LGBT (lesbianes, gais, bisexuals i transsexuals) per part dels seus iguals i/o autoritats educatives

- Es pregunta repetidament per la situació sentimental i/o es fa difusió de rumors sobre aquesta.
- Se'n fa referència despectivament pel seu comportament, expressions i/o emocions tradicionalment assignades al sexe oposat.
- Pateix conductes discriminatòries a l'hora d'exercir els seus drets laborals.
- S'infravaloren les seves capacitats i/o habilitats intel·lectuals.
- S'ignoren les seves aportacions o comentaris, o se l'exclou en la presa de decisions.
- Se li assignen tasques de responsabilitat inferior a la seva categoria professional i capacitats.
- Se li assignen tasques sense sentit, o en terminis impossibles de complir.
- Es dificulta el seu accés als medis necessaris perquè pugui desenvolupar amb èxit el seu treball.
- No se'ls té en compte per exercir posicions de responsabilitat.

* **Actuació** per saber com actuar en aquest cas, vegeu el document *Abrazar la diversidad* (2015: 61), que està recomanat en el compendi de recursos de l'Annex (52)

Indicadors per detectar l'assetjament en la família

- L'alumnat pot mostrar resistències a tornar a casa quan finalitza l'horari lectiu.
- Durant les reunions entre el professorat i la família, aquests darrers eviten parlar o treuen importància i/o justifiquen l'assetjament que pugui patir l'infant.
- La família o responsables de l'infant descriuen negativament, ridiculitzen o infravaloren les expressions, conductes i emocions no normatives de la sexualitat i gènere de llurs fills/es.
- Tracten de forma desigual a qui pateix l'assetjament que a la resta de menors de la família.
- L'alumnat assetjat sol·licita al personal docent que les situacions d'assetjament no siguin comunicades als seus familiars o adults responsables en les reunions.
- L'alumnat assetjat pot mostrar marques de violència física al seu cos o dolors provinents d'aquesta.
- S'observen canvis en les expressions, comportaments i emocions relatives al gènere i sexualitat en presència o absència de la família o adults responsables.
- L'alumnat assetjat es nega a participar de les activitats en relació a la diversitat sexual després d'haver-ho fet amb normalitat en altres situacions.

***Actuació**: per saber com actuar en aquest cas, vegeu el document *Abrazar la diversidad* (2015: 62), que està recomanat en el compendi de recursos de l'Annex (52)

➤ Comunicació i identificació de les necessitats de l'alumnat trans⁴³

- Quan els familiars o representants legals de l'infant comuniquin al centre la identitat de gènere que no coincideixi amb el sexe assignat al néixer, la **direcció** del centre traslladarà aquesta informació a l'**Equip docent** i a l'**Equip d'Orientació Educativa, Departament d'Orientació** o al **professional d'orientació educativa**, segons procedeixi. L'objectiu consisteix en poder identificar les seves necessitats educatives i adoptar mesures de sensibilització i informació necessàries per assegurar el respecte envers la seva identitat de gènere i la plena integració en el centre. Cal comptar amb el consentiment de la família o representants legals (en el cas que l'alumne sigui menor d'edat). En aquest procés es podran aportar al centre els informes necessaris per tal de donar suport a la petició d'adopció de mesures educatives específiques en relació a la identitat de gènere de l'infant.

⁴³ Traducció i adaptació de: *Junta de Andalucía* (2015: 2-3)

- Quan **el/la tutor/a de grup o qualsevol membre de l'equip educatiu** observi en algun infant (menor d'edat) de manera reiterada i perllongada la presència de conductes que manifesten una identitat de gènere no coincident amb el sexe assignat al néixer, **ho comunicarà a l'equip directiu del centre**. Aquest **proposarà a la família o representants legals una entrevista amb el professorat que exerceixi la tutoria**, a la qual **podrà assistir el professional de la orientació educativa** al centre. S'informarà dels fets observats, dels recursos existents en l'àmbit educatiu i externs a aquest, i la possibilitat d'iniciar un procés per identificar les necessitats educatives i determinar les possibles actuacions a desenvolupar al centre, amb el consentiment de la família i/o representants legals.
- Un cop realitzada la identificació de les necessitats educatives, **el/la tutor/a, amb l'Equip d'Orientació Educativa, Departament d'Orientació, o el professional d'orientació educativa**, la traslladarà a la **direcció del centre i informarà a la família o representants legals**, dels resultats de la mateixa.
- Si en la identificació de les necessitats educatives de l'alumnat es detectés algun problema o dificultat en el seu desenvolupament personal i social, relacionat amb la seva identitat de gènere i que precisi la intervenció d'altres recursos especialitzats externs al sistema educatiu, s'assessorarà a la família o representants legals sobre aquests (en específic, els propis del sistema de salut). En el cas que la família o representants legals decidissin fer-ne ús, s'acompanyarà d'un informe corresponent elaborat per **l'Equip d'Orientació Educativa, Departament d'Orientació o professional d'orientació educativa**.
- En els processos d'identificació i comunicació de la situació de l'alumne o alumna transsexual, s'observarà en tot moment el màxim respecte al seu dret a desenvolupar lliurement la seva personalitat durant la infància i adolescència, conforme a la seva identitat sexual i absoluta confidencialitat en relació amb el contingut de les entrevistes i informacions aportades.

➤ Principis generals d'actuació⁴⁴

Aquests es basen en la Llei 2/2014, del 8 de juliol, integral per a la no discriminació per motius d'identitat de gènere i reconeixement dels drets de les persones transsexuals a Andalusia. Tot i això, es tracta d'uns principis importants dels quals cal prendre exemple. Aquesta llei ha de servir com a referent en d'altres contextos, com és el cas de Catalunya.

Així doncs, els principis recomanats són els següents:

- De conformitat amb la normativa vigent, els centres docents desenvoluparan projectes educatius i els reglaments d'organització i funcionament des del principi general de respecte a la llibertat i els drets d'identitat de gènere de l'alumnat.
- El desenvolupament de la vida dels centres educatius i les activitats en aquests, en general, s'orientaran a considerar-los com a espais lliures d'assetjament, agressió o discriminació per motius d'identitat de gènere o d'orientació sexual.
- Els centres docents adoptaran les mesures necessàries per la prevenció, detecció i eradicació d'actituds i pràctiques que, de conformitat amb la normativa vigent, manifestin prejudicis sexistes, suposin discriminació o estiguin fonamentades en la idea de la inferioritat o superioritat de qualsevol orientació sexual o identitat de gènere.
- Els centres docents realitzaran actuacions per afavorir la plena integració de l'alumnat menor d'edat no conforme amb la seva identitat de gènere, i per evitar qualsevol forma d'exclusió social o manifestació de violència, assetjament cap a l'alumnat en específic o les seves famílies, assegurant la protecció i respecte corresponent a la seva identitat de gènere.

⁴⁴ Traducció i adaptació de: *Junta de Andalucía* (2015: 2)

➤ **Mesures organitzatives i educatives a adoptar al centre⁴⁵**

- Indicar a la comunitat educativa del centre que es dirigeixi a l'infant trans pel nom escollit.
- Adequar la documentació administrativa del centre (llistes de classe, butlletí informatiu de qualificacions, carnet d'estudiant, etc.), per tal que es tingui consideració envers el nom i gènere amb el qual se sent identificat l'infant [...]. Tot això, sense perjudici de que en l'expedient oficial de l'infant, fins que legalment procedeixi, es mantinguin les dades d'identitat registrals a efectes oficials.
- Garantir, en tot cas, la llibertat en l'ús de la vestimenta amb la qual l'infant se senti identificat/da [...]. Si al centre existeix l'obligatorietat de vestir un uniforme diferenciat per sexes, es reconeixerà el dret de l'alumne/a vestir amb robes o uniforme d'acord a la identitat de gènere manifestada.
- D'acord amb el "Plan de Igualdad entre Hombres y Mujeres en Educación", s'evitarà realitzar en el centre activitats diferenciades per sexe. Si en alguna ocasió estigués justificada aquesta diferenciació, el professorat haurà de tenir consideració envers el gènere amb el qual l'alumne/a se senti identificat.
 - ➔ **Personalment:** Suggerixo que les dinàmiques respectin els principis de la coeducació i no siguin segregades per rols de gènere.
- Es garantirà que els infants trans tinguin accés als lavabos i vestuaris corresponents d'acord amb la seva identitat de gènere.
 - ➔ **Personalment:** Suggerixo la idea que hi hagi lavabos unisex. Als Estats Units s'estan aplicant aquests lavabos de gènere neutre, per tal de no segregar a l'alumnat. En el cas dels vestuaris, és un tema que cal plantejar i estudiar més amb deteniment.

⁴⁵ Traducció i adaptació de: *Junta de Andalucía* (2015: 3-4). Aquestes també són en base a la Llei 2/2014, del 8 de juliol

➤ **Coordinació entre Administracions i institucions**⁴⁶

- La conselleria competent en matèria d'educació promourà i establirà procediments de coordinació d'actuacions i recursos amb d'altres Administracions i, específicament, amb la Conselleria competent en matèria d'igualtat, salut i polítiques socials orientades a la prevenció, detecció i intervenció envers situacions de vulnerabilitat que suposin un risc o amenaça pel desenvolupament integral de l'alumnat trans.
- La conselleria competent en matèria d'educació podrà promoure i establir col·laboracions amb d'altres entitats públiques o privades, relacionades amb la protecció dels drets d'identitat de gènere, així com associacions, federacions i confederacions de lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals, en matèria d'assessorament i suport a l'alumnat trans, llurs famílies o representants legals i, en conjunt, a la comunitat educativa.

*Per saber-ne més sobre aquestes entitats, consulteu a en el compendi de recursos (Annex:63)

➤ **Algunes recomanacions per a les escoles**⁴⁷

- És important transformar el clima dels centres educatius adoptant accions proactives que posin en pràctica un compromís institucional amb l'atenció a la persona trans [...]. És vital generar polítiques inclusives.
- Eradicar les pràctiques institucionals per les quals es percep que les ruptures de les normes de gènere són un "trencament de la disciplina escolar", "un problema comportamental" o simplement una demostració de rebel·lia.
- No només es tracta de millorar l'atenció a l'alumnat trans, sinó pensar en el conjunt dels estudiants i del centre, que es poden beneficiar realitzant activitats específiques sobre la sexualitat, les expressions i identitats de gènere, les desigualtats de gènere, de diversitat corporal i sexual, la prevenció de malalties de transmissió sexual, etc.
- És important incloure les accions sobre la transfòbia en els diferents documents de gestió del centre: Projecte Educatiu de Centre, Pla General Anual, Projecte Curricular d'Etapa, Programacions Didàctiques, Pla d'Acció Tutorial, Pla d'Orientació Acadèmica, Reglament de Règim Intern, etc.
- És important generar cultures institucionals inclusives, amb protocols i responsabilitats concretes per atendre i acompanyar als/les estudiants, professors, pares o professionals trans.

⁴⁶ Traducció i adaptació de: *Junta de Andalucía* (2015: 5)

⁴⁷ Traducció i adaptació de: *Platero* (2014: 198)

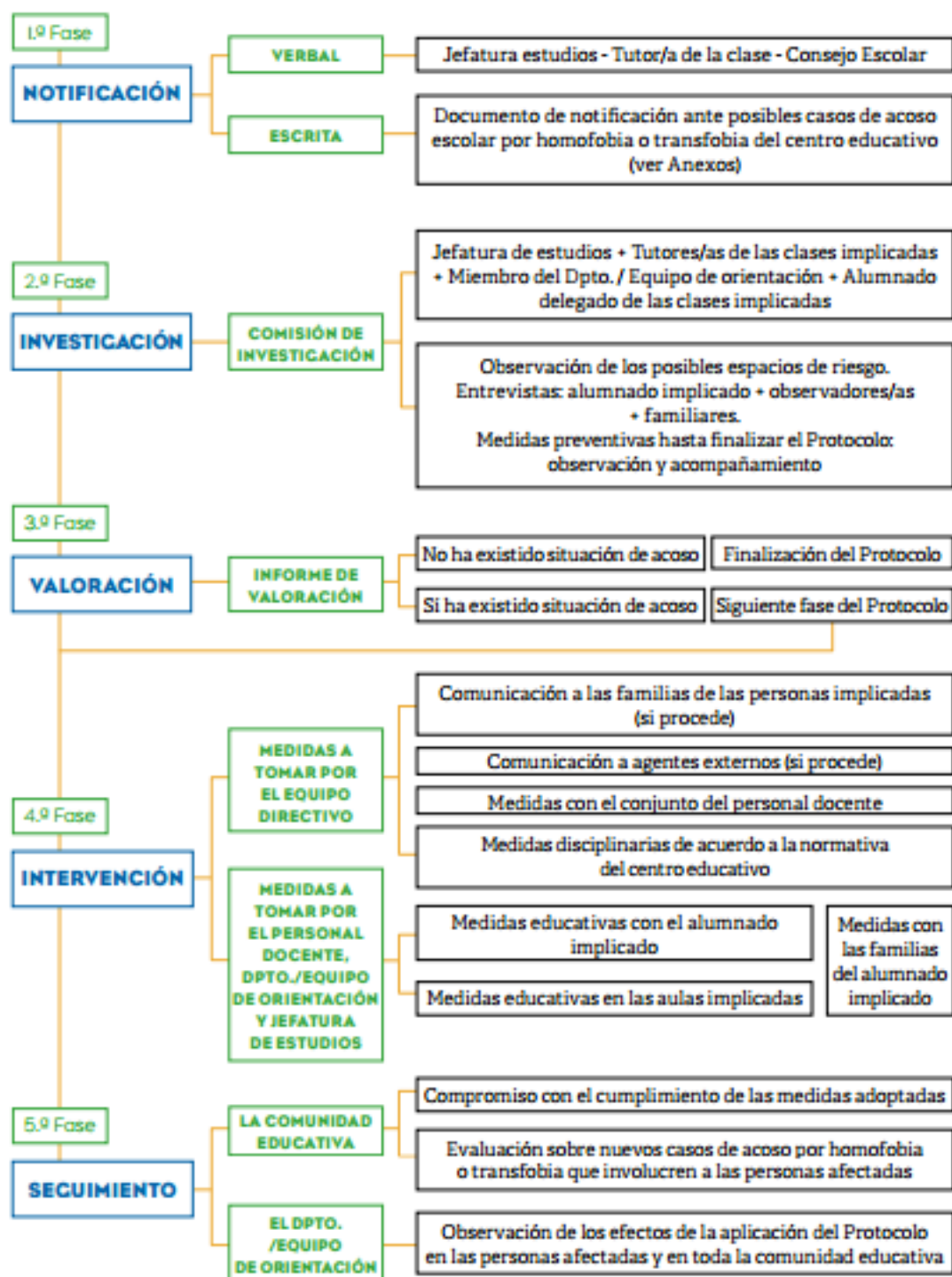
- L'atenció a la diversitat és un àmbit que ha rebut una important atenció des dels centres, on es pot incloure l'atenció a l'alumnat trans, de manera que es poden abordar pedagògicament i dins del currículum aquells valors que fomenten el respecte a les persones, sense distinció d'identitat de gènere, sexualitat o altres discriminacions lligades a l'ètnia, la diversitat funcional, l'estatus socioeconòmic, entre d'altres. És important comptar amb els serveis públics i les entitats que treballen en aquestes qüestions, perquè aportin la seva experiència professional.

En definitiva, tota actuació, materials, informació i assessorament per part d'entitats, associacions i fundacions de cara a l'educació per la diversitat afectiva, sexual i d'identitat de gènere està inclòs en el compendi de recursos que trobareu a l'annex d'aquest protocol (52).

Algunes recomanacions s'han exposat en l'apartat de Prevenció perquè la major aspiració i principal objectiu és evitar que s'arribi a situacions d'assetjament, rebuig i violència. No obstant, òbviament es tracta d'actuacions que cal tenir presents en l'acció educativa i tarannà del centre al llarg de tot el curs.

➤ **Procediment a seguir en casos d'homofòbia i transfòbia entre l'alumnat**⁴⁸

Aquest implica a tota la comunitat educativa.

⁴⁸Traduït i adaptat de: Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015) *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades (8)

BIBLIOGRAFIA

[Chrysallis.org](http://chrysallis.org) (2016). Chrysallis-Asociación de Familias de Menores Transexuales. Recuperat de: <http://chrysallis.org.es/> [Última consulta 10 de maig de 2016]

Junta de Andalucía. Protocolo de actuación sobre identidad de género en el sistema educativo andaluz. *Consejería de Educación, Cultura y Deporte. Dirección General de Participación y Equidad*, Andalucía, 25 d'abril de 2015.

Platero R.L. (2014) *Trans*exualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Bellaterra.

Pichardo, J.I., De Stéfano, M., et al. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades

ANNEX

Aquí aniria inclòs el compendi de recursos per poder dur a terme les actuacions necessàries en funció de l'estructura d'aquest protocol i demandes i necessitats de la comunitat educativa.

L'original es pot trobar en l'Annex d'aquest treball (52)